

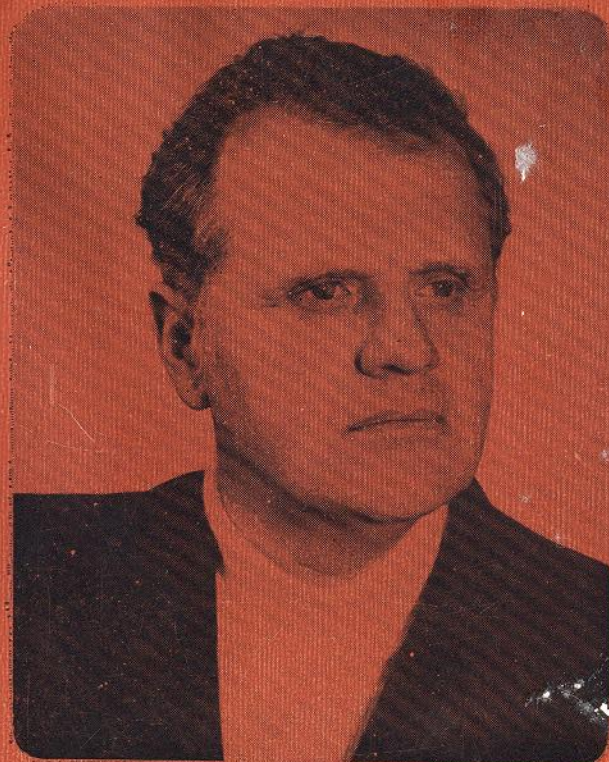

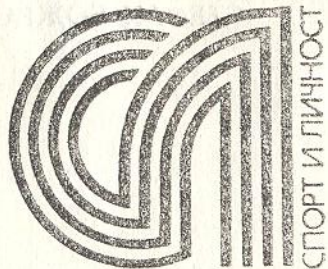
СПОРТ И ЛИЧНОСТ

Атанас
Станкушев

548947

СТЕФАН
БОЖКОВ

АТАНАС СТАНКУШЕВ

СТЕФАН БОЖКОВ

МЕДИЦИНА И ФИЗКУЛТУРА

СОФИЯ, 1988

В книгата се разказва за живота и спортния път на известния в миналото наш футболист д-р Стефан Божков — заслужил майстор на спорта, заслужил треньор, заслужил деятел на физкултурата. Описани са редица интересни случки и важни епизоди от решителни мачове, в които той е участвал.

Предназначена е за широк кръг читатели.

© Атанас Тодоров Станкушев, 1988
с/о Jusautor, Sofia

796/799

УВОД

Да се пише за голям български футболист от близкото или подалечното минало е едновременно и лесно, и трудно. Лесно е, защото времето се е превърнало в безпристрастен съдник и е съхранило спомените за наистина значимите стойности, за качества, които могат да бъдат пример за поколенията. Сядаш пред бюрото, слагаш белия лист на машината и започваш. Накрая прочиташ написаната от теб „ода“ за бившия футболист. И чуваш гласовете на първите опоненти: „Би ли написал същото и за този, който сега е твой и на всички любимец?“ Казваш „Да!“ и скъсваш предишния ръкопис! Започваш отначало — от уважение към героя си.

Значи не е толкова лесно. Защо още се пише трудно за „бившите“? Защото вече се долавя една тенденция за идеализиране на техните качества и по трибуните непрекъснато се чува: „Ех, ако беше Гунди, ако беше Митата, ако бяха Бонев, Котков, Михайлов.“ Но почти не се споменават имената на големите им предшественици — Стою Недялков, Стефан Божков, Васил Спасов, Манол Манолов, Иван Колев. А как ли ще бъде след 10 години?...

В българския футбол д-р Стефан Божков никога не може да бъде минало без настояще. Той е една постоянна стойност, за запазването на уважението към която не са необходими патетика на фразата и излишна емоционалност на изказа. Фактите са достатъчно убедителни, за да се нуждаят от изкуствено хужоествено украсяване.

Моите най-силни лични впечатления от д-р Стефан Божков бяха преди всичко от четиригодишното му ръководство на националния отбор и от разговорите ни за настоящето на българския и световния футбол. При работата си по ръкописа на документалния разказ за Божков доизградих представите си за него в десетки срещи с хора, които отдавна са свързани с д-р Божков и с нашия футбол. Искрено им благодаря!

Както благодаря и на Вас, д-р Божков, за неопенимото съдействие по написването на следващите редове!

Нямам самочувствието, че в стотина страници съм казал абсолютно всичко за д-р Стефан Божков. Оставам обаче с надеж-

дата, че тези, на които Стевето е бил любимец, и всички, които са слушали за него, ще погледнат не само снимката от корицата, а ще прибавят нови штрихи към портрета на един обаятелен български спортист.

Авторът

В отбора на квартала, с фланелката на „Спортист“

Допреди година-две срещу черквата в кв. „Хаджи Димитър“ имаше една малка къщичка, на чиято ограда пишеше: „Васил Петлешков“ № 61. Тя беше един от последните спомени за времето отпреди близо 70 години, когато в този край на София можеха да се видят само схлупени постройките, стобори и голи поляни. Преди събарянето на тази къщичка двама вече възрастни мъже често избираха маршрути, които да ги извеждат до нея — братята Боян и Стефан Божкови спираха в центъра на днешния „Хаджи Димитър“, гледаха с любов бащиния дом и потъваха в спомени за своето детство.

Вероятно само най-старите софиянци си спомнят същия този район, чието масово заселване започва през 1920 г. Тогава „Хаджи Димитър“ е най-ниският и най-мръсен квартал в столицата. Няма улици и павета, при всеки дъжд се образуват огромни гълове, в които най-палавите деца превръщат в лодки дървените корита на майките си. „Хаджи Димитър“ е пълен със сметища, сред които са накацали къщичките на бедни, отрудени работници. Хората в квартала се познават, никой не заключва дома си, а появата на човек от друга махала винаги прави впечатление. Тук всички са гълъбари и въпреки това се знае кой гълъб чий е — той все се връща на една и съща черница и никога не обърква стопанина си...

„Семейството ни беше бедно, едвам свързвахме двата края — връща се към детството си д-р Стефан Божков. — Баща ни се казваше Божил Стефанов, но в целия квартал го знаеха като дядо Божко. Така тръгна и моето име — вместо Стефан Божилов Стефанов, аз станах Стефан Божков. Впрочем със „Стефан“ не са се обръщали никога към мен — викаха ми Стеве и от тези дни до днес това си остана като мое второ име.

Често са ме питали какво е работил баща ми и никога не съм отговарял с една дума. Той смени много професии и опита различни занаяти с една-единствена мисъл — прехраната на семейството. Работи като бакалин, фурниджия, пекар, дърворезач, строител и какво ли не още. Беше пряк и честен човек, обичаше реда и не търпеше своеволия. Никога не се отнасяше грубо с нас, чувството му за справедливост беше изключително из-

острено. За баща ни кражбата и лъжата бяха най-висшата форма на хулиганство. Рядко посягаше на мен или на брат ми, въпреки че аз бях доста палав и буен. Спомням си как веднъж един съсед удари Боян. Като по право на мен ми се падна „отмъщението“. Хубава ябълка имаше комшията, тъкмо почваше да узрява. През онази година обаче тя плод не даде — отидох един ден и обрулих още зелените ябълки. Здрав пердах падна тогава — яка беше бащината ръка. Болеше, но не съжалявам — за братовата обида бях отмъстил.

Будна и жива жена беше майка ни Траянка. Тя не ходеше на работа, единствените ѝ грижи бяха уюта в дома и нашето възпитание. Веднъж беше ме облякла с най-хубавите дрехи — да ходим на гости. Излязох за малко навън и как стана така, не зная, но целият се върнах в кал. Майка пак ме преоблече, а докато ги чаках — още веднъж се изцапах. Мислех, че е за последно, но сега пък се случи най-лошото. Качих се на покрива на един клозет, той се счупи и аз пропаднах. Едвам се измъкнах и трябваше да се скрия от майчините шамари чак под леглото. Тя се опитваше да ме измъкне, аз се дърпах. В един момент обаче съм засегнал сънната си артерия и съм припаднал. Представям си състоянието на майка ми... Оттогава тя нито веднъж не посегна нито на мен, нито на брат ми. Сякаш вече беше решила: „Боян и Стевето са умни деца и могат сами да се оправят!“

А двамата братя още преди това майчино съждение са подгонили топката. Онази топка, за която съвременниците на Георги Димитров, Бойчо Величков и Божидар Искренов знаят само от разказите на бащите си. Изкушавам се да цитирам едно нейно описание от книгата на Стефан Грудев „Майстори на спорта“, излязла от печат през 1952 г.: „Тогавашната чистота на столичния град не бе на днешната висота и около скотобойната можеха да се намерят понякога прясно изхвърлени животински вътрешности. Една безкрайно ценна придобивка се смяташе находката на някой свински стомах. Стените му са плътни и жилави. Пресен, напълнен с въздух (чрез надуване, за което цялата махленска банда се изрежда до пукване на бузите), той се оставя да изсъхне. На цицката предварително се поставя някое рупче, което, след като търбухът изсъхне, така херметически прилепва, че конкурира запушалката на кой да е пневматик. Топката е готова и има преимуществом пред обикновената футболна, че съчетава в себе си и плондер, и горнище. Тя е здрава и може да се рита с дни, докато някой тръп-

не тури край на живота ѝ. Единственото неудобство е, че не представлява идеална сфера, че наподобява на пипон или тиква. Ала затова пък тя има други преимущества: не се напони и тъй като поради неправилността на формата ѝ е мъчно при удар да се предвиди крайната точка на попадението, защото тя още във въздуха мени посоката си, дечурлигата особено развиват чувството си на съобразителност. Увлечението по ритнитехниката е доста стръвно, та тези „дребни“ недостатъци на „ръгби“ топката не им правят впечатление.“

И Боян, и Стевето са влюбени във футбола. Но по-големият Боян е интелектуалецът в семейството; той дори притежава и единствената библиотека със сигнатури в тогавашния квартал „Хаджи Димитър“. Стевето чете с интерес книгите на брат си, но това рядко става за сметка на игрите.

„Не съм имал ден без съприкосновение с футболната топка — спомня си д-р Стефан Божков. — Любовта ми към играта бе толкова силна, че винаги носех в джоба си завързана за конец парцалена топка, с която „жонглирах“ по всяко време и на всяко място. Никога няма да забравя прословутите тогава „акции“ на нас, хаджидимитровци, за набавяне на „консулски“ топки.

В днешния Парк на свободата всеки ден дипломатите играеха тенис. Топките им често политаха далеч и тогава ние вкупом се втурвахме подир тях. Веднага щом ги откриехме, побягвахме към квартала и започвахме мач. Често имахме и премяждия. Веднъж Любомир Ангелов (Старото), тогава играч на „АС-23“, бе предугадил намеренията ни и около кортовете имаше охрана. Когато побягнахме с мечтаните топки, изведнъж се оказахме в ограден участък. Появи се един-единствен повелител — маркучът на пазача, насочен срещу нас. Падахме и ставахме, лазехме по водата и се надигахме, но накрая — мокри до уши! — побягнахме към квартала и заиграхме поредния си мач с „консулски“ топки.“

— Брат ми, в нашия квартал май все момчета бяхме!

— Не, Стеве. Имаше и момичета, ама ти само топката гледаше.

Тези думи си размениха Стефан и Боян Божкови в един от разговорите ни за футбола в техния квартал. Оказа се, че в малкото къщи на „Хаджи Димитър“ наистина е имало много момчета. Уж бедни хора, едва свързващи двата края, а челядта им — многолюдна, къщите им — пълни с деца. И почти всички — влюбени във футбола. Момчетата играят сами или на гру-

ви, в отбори по улици, махали и квартали. В „Хаджи Димитър“ има близо 20 секции, обединяващи деца от карета между няколко улици, които всеки ден провеждат мачове помежду си.

Стевето играе футбол по-добре от приятелите си. Още 9–10-годишен той е с хубава фигура и здрави мускули, бърз и взривен е, умее да шутира силно с двата крака. Играе с по-големите и въпреки това като по правило вкарва почти всички голове. Момчетата от квартала го обичат и уважават; едно негово изсвирване е достатъчно, за да се напълни пригодената за игрище поляна. А тя се намира на няколко метра от стобора на дядо Божко... По това време в „Хаджи Димитър“ живеят и учат футболната азбука бъдещи майстори като Борис Трънков, Коце Георгиев, Иван Захариев (Сърбина), Чори Петров, Петър Патев, Георги Цветков, както и далеч по-младите Петър Алексиев, Иван Колев и Гацо Панайотов. Те играят заедно в махалата, а години по-късно пак заедно ще извървят и своя славен път в българския футбол.

Важна роля в детско-юношеските години на Стефан Божков изиграва и учителят по гимнастика в 18-а прогимназия Йосиф Буреш, който се сочи като създател на почти всички състезатели от „Спортист“. По това време в Парка на свободата има детска лятна колония, в която през ваканционните дни се практикуват различни спортни игри. Колонията е за деца на бедни родители, а тогава в „Хаджи Димитър“ всички са такива. Йосиф Буреш подбира добрите спортисти от училището и под строй ги води до парка. Буреш е умен и интелигентен мъж, от чийто поглед не убягват разностранните качества на Стевето. В продължение на 5 години Стефан е постоянен участник в колонията и това са първите му срещи с истинския спорт.

Малко преди това обаче Стевето пропуска да види и още нещо съвсем истинско — първия си футболен мач „на живо“.

„Нямах още седем години — усмихва се и леко навежда глава д-р Стефан Божков, — когато Боян дойде на поляната, спря играта и нареди: „Бързо, брат ми! Преобличай се — отиваме на мач!“ Малко се поколебах: да играя или да гледам футбол? Но можех ли да пропусна първата възможност да видя истински стадион и истински футболисти? Тръгнах веднага, без да се преобличам — по „скипа“, с който играех в квартала. Стигнахме до стадиона, Боян набързо прескочи телената ограда, а мен ме хвана страх: „Че как така?“ Брат ми започна да ме увещава, усещах как само плетът го спира да ме грабне и занесе на трибуните. Разплаках се и Боян отново трябваше да прескача оградата, за да поемем обратния път към дома.

Не мина много време и същия този път вече можех да го из-

вървя и със затворени очи — от „Хаджи Димитър“ до Парка на свободата — все по Перловската река! Оградата и чичковците пред входовете не можеха да ме спрат, защото аз отивах на мача, за който цяла седмица си бях мислил...“

Първите сведения за официално създадения през 1937 г. квартален спортен клуб „Спортист“ (в съвсем кратки периоди той носи името „Хаджи Димитър“) датират още от 1923 г., когато в броя на в. „Спорт“ от 2. VII. под една снимка на „Ботев“ (Татар Пазарджик) четем, че той е победил „Рекорд“ (Пловдив) и „Спортист“ (София). След създаването на клуба той се превръща в чест и гордост за квартала, момчетата от отбора са всеобщи любимци. Канцеларията се намира срещу къщата на Божкови и пред нея почти винаги има стотици оживено разговарящи хора. Особено преди мачовете, когато в стаята клубното ръководство определя състава, а отвън приятелите на футбола възбудено коментират предстоящия двубой. Дебатите не стихват и тогава, когато излезе някой и окачи на вратата листчето със състава. Започват спорове, защо в отбора е включен този, а не онзи състезател, защо някой ще играе десен инсайд, а не ляво крило.

„Около нас, футболистите на „Спортист“, сякаш се сплоти целият „Хаджи Димитър“ — говори за прохождането си в състезателния футбол д-р Божков. — В квартала животът стана много по-дружен, зачестиха увеселенията и вечеринките, всички се чувстваха приятели. Нерядко се пускаха подписки за събиране на средства за клуба и никой не отказваше да помогне с каквото може. Тогава за „Спортист“ се говореше като за „Организация на хората от схлупените къщички“, а всички ние, футболистите на „Спортист“, от дела бяхме израснали заедно и нямаме неразделена радост или несподелена тъга.

Една от най-големите гордости в моя футболен живот е тази, че на мен бе връчена от „Спортист“ членска карта с номер едно!“

От написаното дотук читателят може да остане с впечатлението, че футболната топка е единственото занимание в детско-юношеските години на Стефан Божков. Не е така. Подобно на брат си Боян, който завършва като първенец Пета мъжка гимназия, и Стевето е отличен ученик. Чете много, интересува се от всичко, има широки познания. Завършва класическия отдел на Първа мъжка гимназия и дори само този факт е показателен. По това време малцина се наемат да учат латински и ста-

рогръчки, да не говорим за младежите, свързали живота си със спорта. Две години преди завършване на средното си образование Стевето се разболява тежко (тогава и брат му е болен от туберкулоза) и бива принуден след първия срок да прекъсне, за да се лекува. От този период са и първите спомени на Божков за най-стойностната категория в човешките взаимоотношения — искреното и безкористно приятелство. Всяка сутрин хора от квартала му носят мляко с масло, окуражават го, вдъхват му сили. Дядо Божко е фалирал като бакалин и ходи при познати фурнаджии, за да купува евтино чувал стар хляб, който в попара с чай е единствената закуска за цялото семейство. И само вече тренираният организъм на Стевето заедно с всекидневната грижа и помощ на съквартилците дават възможност на момчето да се съвземе и изправи снага. Със средства от квартала Стевето е изпратен да се лекува два месеца в Своге, а пак в тези трудни за Божкови дни „Спортист“ организира представление на самодейци в Кооперативния театър, което преминава при голям успех. Събраните от входните билети пари се дават на семейството на Стевето. Още един подобен случай от това време прави силно впечатление и е показателен за чистотата в отношенията между хората. В мач на „Спортист“ с „Левски“ при един сблъсък на Чори Петров (той вече е в „Левски“) и Никола Стойнов последният пада на земята със счупен крак. Не след дълго двата отбора се споразумяват да играят благотворителен мач, средствата от който да бъдат за пострадалия футболист. Този двубой се помни не само като прекрасен пример за другарство, но и като първия у нас, игран на „електрическо“ осветление. Около старото игрище на „Левски“ се набиват огромни дървени стълбове, по които се закачват фенери. Няколко топки са намазани с фосфор и се сменят, щом някоя от тях се изтрие...

Една пожълтяла снимка от архива на д-р Стефан Божков показва подметката на неговата обувка — огромно налче на петата и кабари по останалата ѝ част. Така е трябвало да бъде, защото един чифт обувки се е носел, докато се скъса изцяло горната му част. Недоимъкът в семейството кара Стевето да работи винаги през лятната ваканция, за да може да си плати таксата в училище и да си набави някои пособия. Ковекаси за бира, продава локум, прави копчета, а след болестта си помага в акционерно дружество. На училище Стевето ходи само с една тетрадка за всички предмети — „монтирана“ от

останали на Боян бели листове и грижливо съхранявана през цялата учебна година. Пари за други няма...

След като на 12-годишна възраст (като участник в детската лятна колония) Стефан Божков играе футбол и волейбол във „ФК-13“, идва и официалният му дебют в мъжкия отбор на „Спортист“. Стевето е играл приятелски срещи с клуба, направил е впечатление с разностранните си качества, но все не му гласуват доверие да облече титулярната фланелка в мач за първенство. Божков тренира с мъжете, играе по-добре от мнозина и завеждащият спорта бай Михо Ковачев отдавна има намерение да го включи в основния състав. Ала дебютът все се отлага, за да дойде в деня на 15-ия му рожден ден — 20. IX. 1938 г. Тогава в двубой от първенството на Трета дивизия на игрището на ЖСК (зад гарата) съперник на „Спортист“ е „Фортуна“. Когато 2 дни преди мача разбира, че ще играе, малкият Стефчо не може да си намери място от радост. Ден и нощ мисли за предстоящия мач, прави планове за действията си, преживява всяка очаквана ситуация. На терена излиза предварително прегорял от вълнение — и в зоната на лявото крило прави грешка след грешка. Пазачът му се оказва едър и твърд защитник, на моменти играе грубо. Впрочем целият отбор на „Спортист“ действа далеч под възможностите си, а Борислав Ковачев дори пропуска дузпа. Логично се стига до загуба с 0:2.

„Не можех да си намеря място от мъка — разказва за дебюта си Стефан Божков. — Знаех, че съм отлично подготвен и съзнавах, че не съм се представил добре. Не си обяснявах причините. До мача с „Фортуна“ бях играл само инсайд и централен нападател, в този двубой в зоната на лявото крило нанстина не се чувствах добре, но вече имах дълбокото убеждение, че силният футболист навсякъде трябва да играе силно.

След мача отново дълго не спях, чувствах се виновен пред другарите и пред себе си. Удвой се обаче амбицията ми да докажа, че мога и може би само тази амбиция успя да ме поуспокои...“

Идва и вторият двубой. След дълги колебания новият завеждащ спорта Антон Денев отстъпва пред настояванията на Стевето да получи право на реванш и го включва в състава. Реабилитацията на русокосия юноша за несполучливия дебют е пълна. От този момент той е безспорен титуляр на „Спортист“ до последния си мач с фланелката на клуба от кв. „Хаджи Димитър“. Случва се Стефан да играе с две еднакви обувки — десни или леви, но това не прави впечатление никому. Божков действа с еднакъв успех и като инсайд, и като крило, и като централен нападател. Мощният му удар носи много голове за

„Спортист“, техниката му прибавя колорит и красота в играта на отбора. Стевето е любимец не само на съквартирантите си, но и на всички запалянковци. Интелигентната му и спортсменска игра го превръща в най-силен и обаятелен млад спортист в годините преди войната. През 1940 г. Стевето за първи път е включен в сборен състав на София. Тогава предстои гостуване на „Спартак“ (Москва) в България и се формира мнение в единия от мачовете негов съперник да бъде сборен работнически младежки отбор. По инициатива на СОСО най-добрите млади футболисти са събрани на специализирана подготовка в Панчарево. Там те са настанени в две палатки от лагера на Червения кръст и в продължение на две седмици тренират на една поляна. Ръководител на този първи лагер-сбор в кариерата на Стефан Божков е Борис Алексиев (Пушкин), а треньор — тогавашният треньор на „Левски“, чехът Стружка. За съжаление в последния момент първоначалното намерение е променено и със „Спартак“ играе националният отбор. През следващата година обаче Стевето е отличен в първия си мач с чуждестранен отбор — той приема поканата на „Левски“ и играе с неговата фланелка срещу „Конкордия“ (0:0).

Многостранныят талант на младия Божков получава признание след признание, а играта и резултатите на „Спортист“ са функция на неговото представяне. За радост на привържениците на клуба Стевето никога не подвежда своите. Винаги играе на върха на възможностите си, във всеки двубой дава всичко от себе си, бележи гол след гол. Изпъква с необикновена за годините си тактическа грамотност, рядко прави нарушения, никога не влиза в спор със съперници и съдии. Стефан Божков се превръща в най-силен играч на „Спортист“, където заедно с него играят Борис Трънков, Стефан Дошеков, Дончо Дончев, Никола Стойнов, Младен Манолов, Иван Радоев, Петър Патеv, Христо Гроздев, Георги Георгиев, Иван Захариев, Златко Тодоров (Вако), Борислав Ковачев, Стоян Ташков, Стефан Пандов, Иван Иванов и др. Отборът на кв. „Хаджи Димитър“ изминава славен път в годините на своето съществуване.

През 1938 г. „Спортист“ започва участието си в Трета дивизия. Отборът веднага прави впечатление и още в бр. 1502 на в. „Спорт“ от 17. IX. четем: „Новакът на СОСО, представителят на квартал „Хаджи Димитър“ — „Спортист“, започна със силата на блиндиран танк, жестоко прегази противниците си и се очертава като един от най-сериозните претенденти за пър-

венство на Трета софийска дивизия. Той притежава добре трениран и играещ задружно тим, със сигурна отбрана и резултатно нападение.“

При първото си участие в Трета дивизия „Спортист“ е изпреварен с 1 точка в крайното класиране от „Фортуна“, но това не променя впечатлението за доброто бъдеще на отбора от квартал „Хаджи Димитър“. Впрочем веднага след завършването на първенството „Спортист“ взема реванш от „Фортуна“, като я побеждава в полуфинален мач за определяне на представителя на Трета дивизия в борбата за общинската купа „Улпия Сердика“.

За няколко сезона „Спортист“ се превръща в един от най-добрите тимове на страната и печели много нови привърженици. Отборът изминава пътя до Елитната дивизия, изиграва и запомнящи се мачове за държавната купа и купата „Улпия Сердика“. За пет години в 98 мача „Спортист“ допуска само 11 загуби. Продължава да бъде сред най-бедните клубове, ала това не пречи на възходящия му път. Ето една бележка от бр. 5 на списание „График“ от 3. VI. 1943 г.: „В един от крайните, бедни и работнически квартали въпреки оскъдицата и трудностите на военното време, въпреки липсата на материална подкрепа от където и да било, благодарение апостолската работа и неуморния труд на малцина приятели на спорта от една година насам се ражда и създава един издържан във всяко отношение спортен клуб. Това е клубът на квартал „Хаджи Димитър“ — „Спортист“. Нам не ни е известно кой е учил тези бедни младежи, рядко дисциплинирани и добри спортисти да играят футбол, но не ще бъде пресилено, ако признаем, че тяхната футболна игра е с една класа по-добра и издържана в техническо и тактическо отношение от най-първите наши футболни клубове. Футболната игра те я разбират и прилагат в своята същина и затова състезанията им са бивали винаги резултатни. В своите борби те не прилагат нито твърдостта, нито грубостта, присъщи на по-голямата част от спортистите при състезанията им. Те прилагат чистата техническа игра и смисъла на футбола. Дисциплината им е високоспортна: състезанията на „Спортист“ са бивали винаги демонстрация на хубавия и правилен футбол.“

Ето един случай, където върховните спортни власти трябва да изпълнят един повелителен дълг — да дадат материалната си подкрепа като на беден, образцов и рядко дисциплиниран клуб. С това ще поощрят този хубав спорт, за повдигането на когото се харчат толкова много средства. И ако той тука се е родил

случайно и се носи и насажда правилно от онези млади упорити труженици, защо да не се запази, подкрепи, а след това използва? Някои от състезателите на „Спортист“ могат да заемат достойно места в националния футболен тим.

Идете, господа, вижте и преценете играта и дисциплината на тези отлични, но бедни столични спортисти, и определете подкрепата си. Недейте ги отминава без внимание, недейте ги лишава от помощ.“

През същата 1943 г. „Спортист“ достига до практически финал за влизане в Елитната софийска дивизия. С 12 победи, само един равен мач и респектираща голова разлика — 68:7, отборът трябва да играе последния си двубой със състава на пощенци, който има една точка по-малко в актива си. Интересът е огромен, вестниците са изпълнени с предварителни коментари. Преобладава мнението, че шансовете на „Спортист“ са по-големи заради младостта на играчите му и самочувствието им на победители от първия мач.

„Играхме на стадион „Юнак“ — разказва д-р Стефан Божков. — Не си спомням по това време да се бе проявявал такъв интерес към мач от Първа дивизия. Цялото първо полувреме бе равностойно, съперниците създадоха добри възможности, ние пропуснахме своите. Ковачев не успя да реализира дузпа, имахме и други шансове. В крайна сметка обаче спечелихме...“

А „Спортист“ печели този мач, след като в последните 15 минути се разиграва Стевето. Най-напред с хубав дрибъл преминава съперника си в зоната на дясното крило и с мощен удар извежда отбора си напред, после великолепен пас на Божков води и до втори гол на Захариев. „Спортист“ ликува и добива правото да участва в Елитната софийска дивизия.

Безспорно Стефан Божков е с най-голям принос за успеха в решителния мач. Но още преди това русокосият футболист с номер 10 (у нас „Спортист“ пръв въвежда номерата върху фланелките) се е превърнал в най-силен играч на отбора си и любимец на неговите привърженици. Вестниците не пестят похвалите си, наричат го „звездата на тима и душата на нападениято“. Футболът продължава да носи на Стевето същото детско опиянение, ала младежът е прибавил и ново майсторство в играта си. Техниката му е безупречна, притежава силно развито чувство за колективизъм, движи се неспирно и действа с еднакъв успех на почти всички постове. Макар и с номер 10, Стевето играе като десен инсайд и рядко минава мач, без да отбележи гол. Притежава мощен удар и тънко чувство за избор на позиция, но никога не проявява егоизъм и неговите подава-

ния позволяват и на съотборниците му да ликуват като голмайстори. Неслучайно нападателната тройка Божков—Захариев—Ковачев се сочи като най-силна в столицата. Стевето се превръща не само в най-силен играч и лидер на „Спортист“ — името му е синоним на клуба на квартал „Хаджи Димитър“. Ето как Божков е представен в бр. 2130 от 31. V. 1943 г. на в. „Спорт“: „Безспорно „тимът-чудо“ тази година е първенецът на Първа дивизия — „Спортист“. Съставен от млади, но отлични играчи, представителният тим на квартал „Хаджи Димитър“ регистрира повече от отлични резултати. „Звездата“ на „Спортист“ е русокосият Стефан Божков Стефанов, който заема поста десен инсайд. Той е роден на 20. IX. 1923 г. За пръв път играе за първенство в „Спортист“, когато е бил 15-годишен, срещу тима на „Фортуна“. Когато го гледате на игрището, ще ви направи впечатление, че той е навсякъде. Притежава отличен старт, фина техника и много опасен удар. Неуморим борец за топката, Стевето е и отличен реализатор. Изненадващите му и тежки удари са опасни за всяка отбрана.“

След мача със състава на пощенци трениор на „Спортист“ става Фердо Мицев — един от хората с най-големи заслуги за израстването на младия Божков. Завършил школа в Чехословакия, Фердо Мицев поставя високи изисквания, а след като забелязва таланта на Божков, той води индивидуални занимания с него и след тренировките. По покана на Мицев на „Спортист“ гостува известният унгарски трениор Молнар, който предрича бляскаво бъдеще на Стевето и дори споделя, че с играч като него унгарският национален отбор би станал непобедим.

„Спортист“ постига своя най-голям успех през 1945 г., когато достига до финала на първото републиканско първенство по футбол. Отборът побеждава последователно „Бенковски“ (Видин), „Спартак“ (Варна) и „Левски“, а на финала отстъпва титлата на „Локомотив“ (София), като в първия мач губи с 1:3, а във втория завършва наравно — 1:1, след като повежда в резултата и пропуска много възможности да затвърди успеха си. И в двете срещи Божков отбелязва головете и е най-добър сред своите. Тридесет и три години по-късно в своята книга „Цял живот с футбола“ Крум Милев възкликва: „И досега не мога да забравя колко неприятности ни създаваше с дрибъла и шутовете си най-енергичният нападател на противника ни Стевето Божков.“

„В „Спортист“ започнахме с порива на юношеските си мечти за футбол и постигнахме много — връща се Божков към тези

години. — Това не промени нито един от нас, всички останахме верни на клуба и предани на квартала. Изключенията бяха съвсем малко. И до днес помня как двама наши съотборници и приятели напуснаха „Спортист“ и отидоха да играят в друг столичен клуб. Години наред им бе неудобно да се върнат до бащините къщи...

В нашия квартал имаше хубава традиция и сега се чудя защо не се намира кой отново да я възроди. В „Хаджи Димитър“ съществуваша повече от 20 футболни секции и всеки играч от представителния отбор на „Спортист“ отговаряше за някоя от тях и беше капитан на тима ѝ. Този наистина масов и непрекъснат футбол в квартала даваше възможност на нашите треньори в „Спортист“ да избират попълненията си сред 300—400 млади играчи.

По това време къщата на Божкови се превръща в истински център на квартала. Тя е щаб на „Спортист“, в градината се провеждат боксови състезания и танцови забави (към клуба съществуват театрална и танцова трупа). От тези години са и последните спомени на Стевето от неговото детство и юношество...

„Спортист“ добива широка популярност и извън столицата. Много организации приемат неговото име. Клубът съществува до 1947 г., когато се обединява с „Червено знаме“ и новообразуваното дружество става „Червено знаме“. Освен вече споменатите изтъкнати футболисти в историята на клуба винаги остават и имената на ръководители и дейтели — Борис Алексиев (Пушкин), Стоян Милев, Ганчо Танев, Никола Цоков, Кирил Димитров, Иван Камарски, Тодор Георгиев, Стоян Стоянов, Димитър Цицелков и др.

Две мечти се сливат в една

Успехите на Стефан Божков на футболния терен ни най-малко не го променят. Русокосият младеж си е спечелил славата на един от нашите най-добри футболисти, ала популярността не влияе на вече изградения характер. Стевето е пряк и честен с хората, дисциплиниран и изпълнителен. Другарите му го обичат, а треньорите винаги имат в негово лице своя пръв помощ-

ник. Божков е и сред инициаторите на онези бригадирски дни, които момчетата от квартал „Хаджи Димитър“ дават за построяването на моста „Чавдар“. Години по-късно пак той ще бъде сред най-активните бригадири по линията Перник—Волуяк, за което лично др. Пенчо Кубадински ще го награти. През 1943 г. Стевето завършва гимназиалното си образование с отличен успех и тогава настъпва време, в което младият Божков ще има съвсем различни емоции.

През 1943 г. Стевето вече е в казармата. Завършва школа за запасни офицери и отива на фронта като взводен командир в бронирана бригада. Сраженията следват едно след друго — при Преполоц, реката Лаб, Косово поле, Подуево, Куршумлията, Прищина. На няколко пъти Стевето се разминава със смъртта. По време на патрул край Куршумлия—Прокупле един снаряд го изхвърля на 20 метра. Целият е облян в кръв, болките са неописуеми. Предлагат му да се върне от фронта, ала Божков категорично отказва. И не заради ордена за храброст, който ще получи по-късно, а заради онова силно чувство за чест и дълг, с което българските воини изписаха героични страници в историята на народа ни.

В Прищина българският патрулен взвод е обграден. Сред дърветата са залегнали двамата приятели и съотборници от „Спортист“ — Стефан Божков и Стефан Дошеков (Цеко). Над главите им свистят куршуми, всяко движение може да бъде фатално. Вече са паднали шестима другари, такава съдба сякаш е отредена и за останалите.

— Ще ни убият, Стеве!

— Мълчи, Цеко! Чуват ли ни — свършени сме!

Двамата остават безмълвни, докато внезапно пареща болка пронизва тялото на Стевето. Само се споглеждат дали това не е краят? Да се седи на едно място е немислимо, да се побегне към близкия ров е равносилно на самоубийство. В един момент обаче изстрелите стихват и младежите побягват към спасителния ров. Успяват и до смрачаване прекарват във водата му. Тогава двамата се сещат, че е Димитровден — 8 ноември 1944 г. И че точно на този ден се играе традиционното дерби: „Спортист“ срещу „Левски“! Настроението на току-що спасилите се приятели бързо се помрачава: „Ще успее ли без нас „Спортист“? А ние ще чуем ли поне още веднъж възторжените възгласи на трибуните?..“

Фронтният период на Стевето оказва влияние върху всички следващи години от живота му. На 21 години той е взводен

командир и трябва да мисли не само за себе си, но и за още много други млади хора. В началото му е малко трудно да ръководи, но характерът на спортист бързо го превръща в авторитетен командир. Във взвода няма недоразумения, отношенията са честни и открити, думата на Божков е дума за всички. Понякога стават дребни препирни, но щом Стевето се намеси, те бързо утихват. И по-възрастни другари идват при него, споделят за личния си живот, искат съвет. Стевето е внимателен към всички, изслушва ги, старее се да помогне с каквото може. Рядко заповядва и — въпреки това! — във взвода има ред и дисциплина.

Фронтните месеци на Стефан Божков са със съществено значение за житейския му път. Стевето свиква с трудностите и разбира, че всеки проблем може да се разреши. Възпитаното вече чувство за отговорност, другарство и взаимопомощ се превръща в осъзнато чувство за дълг. Божков отстоява своята позиция да бъде честен и пряк, да казва винаги истината в очите. Премеждията каляват характера му, спомагат и за доразвиване на личностните му добродетели. Стевето е войник на родината и не прави компромиси със себе си. Мислите му не се въртят около собственото оцеляване или победата на взвода. Божков гледа мащабно и се вълнува единствено от голямата победа в Отечествена война. Знае, че точно неговият взвод няма да предопредели успеха, но воюва и се бори като истински българин. За взвода, за ротата, за полка, за Родината. И побеждава — заедно с взвода, с ротата, с полка, с Родината!

Войната свършва. Стевето отново облича фланелката на любимия „Спортист“ и веднага заиграва така, сякаш никога не се е разделял с топката. По това време „Спортист“ си спечелва нови привърженици — председателя на Съюзната контролна комисия маршал Бирюзов и офицерите от 37-а армия.

„Съветските другари бързо обикнаха нашия клуб и се превърнаха в негови истински и горещи приятели — казва д-р Стефан Божков след повече от 40 години. — Маршал Бирюзов издаде пропуск за нас, момчетата от „Спортист“, да се храним в Клуба на руските офицери. Предостави ни и един салон, в който да тренираме през зимата.

Лично аз се запознах с маршал Бирюзов, след като веднъж неговият адютант дойде при мен и ме покани в резиденцията му. Говорихме дълго — за обстановката в България, за футбола, за нашия „Спортист“. Няма да забравя как по-късно мар-

шал Бирюзов изпрати отново кола за мен. Този път не за да отида пак при него, а защото бе разбрал за една моя контузия и искаше да се лекувам в най-авторитетната болница.

И днес не ме напуска убеждението, че съветските другари имат огромна заслуга за най-успешния период на „Спортист“...“

През 1946 г. един от най-силните чехословашки отбори — „Кладно“, се връща от турне в Турция и минава през София. Божков е препоръчан от бившия треньор на „Левски“ Стружка и поканен в чешкото посолство. Запознават го с президента на клуба, който му предлага да играе в „Кладно“ и да следва медицина. Изведнъж две детски мечти на Стевето се сливат в една — да учи и да играе голям футбол. По това време чехите са сред най-добрите в света. Младият Божков приема поканата, без обаче това да означава скорошно пътуване.

Към края на същата 1946 г. се играе приятелска среща между два сборни студентски състава. Малцина помнят как е завършил този мач, но след него Стевето ще вземе важно решение. На другарската вечеря в „Станимашка среща“ Божков се оказва седнал до Борислав Футеков (Борсата), състезател на тогавашния „Чавдар“. Футеков вади от джоба си задграничен паспорт и обяснява на Стевето, че му предстои да учи в Прага и там да играе футбол. Точно тогава Божков окончателно решава да приеме неотдавнашната покана на ръководителите на „Кладно“.

Януари 1947 г. Един часът след полунощ. Прага е заспала в снежна премяна, студът е обезлюдил улиците. Стевето Божков току-що е пристигнал, тръгвайки с товарен влак от гара „Пионер“. Всичко, което знае за столицата на Чехословакия, е, че там някъде вече живее неговият приятел Борислав Футеков. Листчето с адреса е в джоба му, ала това не означава почти нищо в непознатия град. Добре, че се появява закъснял минувач и че тогава пакет цигари струва доста скъпо. Дватамата се качват на трамвай и среднощното им пътуване завършва пред квартирата на Футеков. Остава обаче по-трудното — да се намерят ръководителите на „Кладно“. Стевето има късмет. На следващия ден в Прага започва световното първенство по хоккей на лед. Залата е препълнена и информацията на говорителя, че е пристигнал българинът Божков, се оказва съвсем достатъчна. Още на следващия ден Стевето е в Кладно и участието му в чехословашкото първенство се превръща в истинска школа за младия футболист.

Божков не облича веднага титулярната фланелка, при все че е посрещнат изключително гостоприемно от целия град. Оказва се, че не е получил разрешение за участие в чехословашкото първенство. В Кладно са в очакване, с всеки изминат ден се засилва вълнението около дебюта на русокосия софиянец. А той става по един инаистина куриозен начин.

В Кладно предстои мач на едноименния клуб с пражката „Славия“. Стадионът е препълнен, играчите вече разгриват, когато по високоговорителите тържествено се съобщава: „Стефан Божков току-що получи разрешение да играе в „Кладно!“ Възторгът по трибуните е неописуем, а набързо облекляят екипа Божков веднага оправдава очакванията — още в първите минути с бомбен удар бележи ефектен гол.

„Кладно“ е работнически клуб с вярна и предана публика, която веднага обиква Божков. Градът скоро го опознава и често пътят му по улиците е съпроводен с възклицания: „Българинът!“ Стевето изиграва блестящо първите си мачове, вестниците не пестят суперлативите си за него, а не след дълго се получава и съблазнителната покана от Франция...

Оказва се, че за Божков не е трудно да свикне с новата обстановка и той скоро се превръща в един от най-силните играчи на своя отбор. Тежкия му удар често вдига на крак трибуните, техниката му е безупречна, а със спортсменското си поведение Стевето също печели всеобща симпатии. Заедно с известния национал Антони Ригър Божков бележи най-много голове и безспорно е с големи заслуги за възхода на „Кладно“. Поканен е да участва в сборен отбор на Чехословакия под името „Прага“, където също прави силно впечатление.

Паметен за Стевето е мачът на „Кладно“ във Виена срещу „Рapid“. Там той води равностоен спор с прочутия Биндер и макар че отборът му губи, специалистите са единодушни в ласкавите оценки за българина.

В края на чехословашкото първенство възниква сложна ситуация. „Кладно“ си е осигурил второто място, а на един от последните му мачове трябва да се реши съдбата на изпадащите. Четирима играчи от „Кладно“ получават пари, за да загуби отборът им. Останалите обаче играят нормално и след два гола на Божков отборът повежда. Макар и трудно, подкупените успяват да доведат нещата до победа на изпадащите. Наказанието идва по-късно, но е сурово и справедливо — „Кладно“ е изваден от групата, а „героите“ — отстранени завинаги. Това е само един от уроците за професионално отношение към футбола, които Стевето получава в Чехословакия.

„В „Кладно“ бяхме полупрофесионалисти — още веднъж се връща без затруднение към спомените си д-р Стефан Божков. — Аз бях студент, но останалите сутрин работеха по своите професии, а след обяд идваха да тренират. Тичаха така, сякаш от тренировките зависи животът им. Не личеше някой да е уморен от трудовия ден, всеки съвестно изпълняваше задълженията си. Никой не кръшкаше, не търсеше причини за отклонение от тренировките заръки в подготовката. Ръководителите на „Кладно“ не се интересуваха дали някой от нас пуши или пие повече от чаша бира — за тях бе важно да участваме ангажирано в тренировките и да играем добре в мачовете.“

Божков започва да следва медицина в Пилзенския университет. За избора на образование никой не му влияе. Това е негово самостоятелно убеждение, а мечтата му е един ден да стане хирург. Стевето обиква медицината наравно с футбола, дори и днес е трудно да се каже в дома му от коя област има повече книги. Когато започва да учи, Божков не се е сбогувал с детската си скромност и не допуска, че ще достигне футболните върхове. Затова мисли за сериозна професия извън спорта, в която да намери своя следваща реализация. Години по-късно, когато вече е завършил образованието си и е сред най-силните в най-силния български отбор, той ходи всяка сутрин във военната болница, учи се от добри хурурзи, сам прави операции.

В Чехословакия времето за четене е малко. Но заедно с това (както ще бъде и в България) го има и онова неудобство, че хората те познават и е нелепо да се изложиш пред тях. Когато няма състезания, Стевето чете по 14 часа на ден, забравяйки всичко друго. И нито веднъж не се явява на изпит неподготвен, нито веднъж не е скъсан или върнат. След три семестъра в Пилзен Божков продължава образованието си в София и пак е съвестен в изпълнението на задълженията си. Неговите състуденти си спомнят как професор Кърджиев окачил пред една от аудиториите бележка, в която сочи Стевето за пример, а когато професор Бояджиев пише отличен на Божков в изпита по акушерство, го поздравява с думите: „Вие никога няма да ме изложите!“

Още един изпит е свързан с особени емоции.

„Отборът ни беше във Варна, а аз останах в София, за да се явя на изпит по психиатрия — спомня си без усмивка Стефан Божков. — В билетчето имаше два въпроса: „Памет и нейните разстройства“ и „Шизофрения“. С „паметта“ лесно се справих, но шизофренията...“

Бяхме в малка аудитория и един слънчев лъч, насочен точно в челото ми, объркваше всичките ми мисли — за шизофренията, за евентуалното благоразположение на проф. Шипковенски, за следобедния мач. Оказа се, че не трябва чак толкова да се притеснявам. Професор Шипковенски ми писа пет, а веднага след като излязох от аудиторията, целият плувнах във вода. Потта ми беше стигнала чак до обувките!

С много добър успех Стевето се дипломира в Медицинската академия през 1954 г., а на следващата достига и до едно изключително признание за вече зрялото си футболно майсторство — в читателска анкета д-р Стефан Божков е определен за „Спортист № 2“ след непобедимия кумир Милко Димов.

И днес не са малко случаите, в които д-р Божков с носталгия си спомня за неизвършените операции, за раздялата с големата медицина. Веднага след дипломирането желанието да работи по своята специалност е изключително силно, но по това време той е сред най-добрите играчи на ЦДНА и националния отбор и още не мисли за раздяла със спорта. Стевето вече е доказал неправдоподобността на поговорката, „че две дини не могат да се носят под една мишица“, ала любовта към футбола надделява. Ежедневните посещения в хирургическата клиника на военна болница засилват желанието на Божков да бъде действащ лекар. И младият човек дълго се колебае. Но не намира сили да се раздели с любимата игра...

Годините доказват, че това е една от сериозните сполуки на родния футбол. Защото великолепият състезател се превръща в един от най-добрите наши треньори, които оставят ярка дъря в своя спорт.

В СССР с „Локомотив“

Ако си позволим да не спазваме стриктно хронологията, трябва да се върнем малко назад и да разкажем за мачовете на Стефан Божков с фланелката на „Локомотив“.

Година след завършването на Отечествената война първият наш републикански първенец „Локомотив“ (София) получава покана за гостуване и няколко приятелски срещи в Съветския съюз. В подобни случаи клубовете се подсилват и с най-изяве-

ните играчи от други отбори. Сега едно от изпълненията на „Локомотив“ е Стевето Божков, най-добрият футболист на „Спортист“.

„Вълнувах се — признава д-р Стефан Божков. — За първи път летях със самолет и дори само това можеше да ме притеснява. В началото не повярвах на Вако Тодоров, че ние двамата, от родния „Спортист“, ще подсилим софийския „Локомотив“. После заживях с друга мисъл — ще играя с фланелката на столичното железничарско дружество срещу прословутия тим на московското „Динамо“ — отбора, който след триумфалното си турне във Великобритания се котираше като един от най-добрите в света.“

В Москва още на летището българите усещат атмосферата на цялото си пребиваване в братската страна. Към неувяхналите цветя от родината се прибавят и нови, многобройна група посрещачи сърдечно приветства нашите спортисти, дошли са много журналисти и фоторепортери. С няколко автомобила българската група потегля към луксозния хотел „Москва“ и още по пътя футболистите се сбогуват с очакването, че съветската столица не е възстановила своя облик след разрушенията на войната. Много големи градове по света ще види Стевето през следващите години, ала сякаш най-силен остава споменът от следвоенна Москва. Всеобщо е възхищението от бурните темпове на строителство, модерната архитектура, динамиката на живота в бързо възстановената столица. Локомотивци искат да видят всичко от големия град, да обходят всяко негово кътче, да бъдат непрекъснато с гостоприемните и дружелюбни съветски хора.

Българските футболисти очакват с понято вълнение предстоящите мачове, първият от които е с един от най-добрите отбори — „Торпедо“. Преди година московчани вече са показали и в България какво мога — в четирите си мача у нас те постигат четири победи с респектираща голова разлика — 21:4! Сред локомотивци се чуват смутени гласове и примиренчески прогнози, класата на съперника сякаш предопределя убедителна негова победа. Но амбицията на българите за достойно представяне е огромна, а капитанът Стою Недялков парира всякакви мисли за неуспех. И срещу „Торпедо“ „Локомотив“ изиграва един наистина хубав мач, след който получава много похвали и увеличава и без това големия интерес към гостуването си. Българите не се смущават от имената на Акимов, Илиев, Морозов, Пономарьов и през първото полувреме установяват пълно надмощие. Зрителите аплодират техничната им игра, а след по-

даване на Божков Евтимов пропуска най-изгодното положение през тази част. На полувремето локомотивци вече са забравили за опасенията си и тяхна единствена мисъл остава борбата за победа. Те не се отказват от нея и след неспасяемия изстрел на Жарков, пренасят действията изцяло в полето на домакините, създават много изгодни положения за гол. Най-близо са до изравняването, когато мощен пробив на Божков бива спрял не позволено в наказателното поле и съветският съдия Николай Латишев отсъжда дузпа. Отлично играещият и дотогава Акимов спасява удара на Попов и запазва минималната победа на своя отбор.

- Седемдесет и петте хиляди зрители остават доволни от този двубой, а на следващия ден във вестниците се появяват ласкави оценки за играта на българския отбор. Ето една от тях, цитирана в книгата на Крум Милев „Цял живот с футбола“: „Гостите показаха блестяща игра. Ние видяхме няколко комбинации със смяна на местата, добре изпълнени трикове и значително по-добра, отколкото на „Торпедо“, игра с глава при високите топки. На гостите трябва да се пожелае усвояването на завършващи нападенията удари, защото освен Божков другите нападатели малко и неуверено обстрелваха вратата.“

Самочувствието на българските футболисти укрепва след този мач, засилва се вярата в собствените възможности. И настроението преди втория двубой — с „Трактор“, е значително по-оптимистично.

Като си спомнят за този мач, участниците в него сякаш говорят повече за впечатленията си от Сталинград, отколкото за самия двубой. Може би най-точно описание на разрухата в града герой дават самият д-р Стефан Божков и Стефан Нойков в книгата „С футболна топка около света“: „Нямаше здрави сгради, нямаше улици — купища обгорели останки от някогашни постройките. И тук-там се виждаше табелка, която сочеше, че някога на това място е била тая или оная улица. В центъра на града видяхме развалините на голям универсален магазин. Тук е била главната квартира на фелдмаршал Паулус, тук е бил пленен той заедно с целия си щаб от надменни някога генерали и офицери. Цялата огромна развалина беше оградена с плътна мрежа от бодлива тел. Когато влязохме вътре, видяхме окопи и многобройни амбразури за оръдия и картечници по всички ъгли. Грамадно, солидно мазе с масивни бетонни стени и прегради — това представляваше главната квартира на хитлеристките пълчища, потеглили да поробят безкрайната съветска земя. А на площада пред универсалния магазин в знойния

ден бяха налягали да си починат хиляди военнопленници от германските и италианските фашистки войски. Никой не ги пазеше. Те работеха по разчистването на руините, които бяха причинили.

Години минаха от нашето посещение в Сталинград. Не съм забравил и никога няма да забравя това, което видях в града герой. То не може да се забрави. То беше паметник на войната с целия неин ужас!“

И в Сталинград българските футболисти са посрещнати изключително радушно, а по време на мача е препълнен не само стадионът, но и околните полуразрушени сгради. „Локомотив“ превъзхожда „Трактор“ по всички показатели и печели с 4:2. В съветския печат отново се появяват хвалебствени отзиви за бързата и технична игра на софиянци, за организирания им и разумни действия.

Успешните прояви увеличават самочувствието на „Локомотив“ и според мнозина точно това обстоятелство обяснява загубата в третия мач от „Динамо“ (Ленинград). На фона на мобилизираната игра на домакините нашите футболисти изглеждат уморени, не им вървят комбинациите, леко допускат три гола. Единствен актив за българите остава голът на Божков.

Вълнението от срещите със съветските отбори достига своята кулминация, когато на 13 август 1946 г. „Локомотив“ излиза на централния московски стадион за двубой с шампиона на страната „Динамо“. Локомотивци имат спомена за знаменитото динамовско турне във Великобритания, знаят и за победата преди седмица на московчани над силния тогава белградски „Партизан“ със съкрушителното 4:1. Явно е, че нашите футболисти отстъпват в класата и трябва да търсят други доводи за равностоеен спорт с отбора на прославените Хомич, Семичасний, Соловьев. Какви да бъдат? Отговор дават още първите минути — върховна мобилизация, мъжествена борба по целия терен, отсъствие на каквото и да е страх от съперника. И става мач, който виделите много във футбола сочат като един от най-добрите, изиграни някога от български отбор.

Костов, Орманджиев, Недялков, Серафимов, Петков, Христов, Попов, Божков, Милев, Станков, Евтимов и влезлият покъсно Милушев се хвърлят в битката така, сякаш от достойното представяне в този мач зависи съдбата им. Още в третата минута след центриране отдясно Божков изпреварва своя пазач Радикорски и вратаря Хомич и с глава изпраща топката в мрежата. Сякаш камък пада от врата на българите. Те раз-

Фират, че противникът не е чак толкова страшен и първото полувреме на този мач е едно от малкото, в които през тези години славният отбор на „Динамо“ е надигран. Блестящо играе в защитата Стою Недялков; Трайчо Петков и Лазо Христов печелят средата на терена, а Стевето Божков, Крум Милев и Христо Евтимов са неудържими в атаката. Логично се стига до втори гол, когато Евтимов засича остър удар на Божков и прави Хомич безпомощен.

През почивката българите са щастливи и възбудени от неочаквания ход на двубоя. Само в мечтите си някои от тях са очаквали, че могат не само да поведат срещу „Динамо“, но и цели 45 минути да налагат своята воля. Удовлетворението е пълно, има го и оптимизмът за краен успех. Момчетата напускат съблекалнята, а в ушите им ехти дрезгавият глас на бате Стою: „Ще умрем, но ще победим! Веднъж се печели срещу „Динамо“!“

В началото на второто полувреме изненадата се превръща в сензация — Евтимов се ориентира мълниеносно при един двубой на Стевето със Семичасний, изпреварва Хомич и бележи трети гол.

3:0 за „Локомотив“ срещу „Динамо“ на собствения му стадион!

От този момент започва вихреният шурм на „Динамо“ и мъжественият отпор на „Локомотив“. Атаките към вратата на гостите следват една след друга, динамовци плетат ефектни комбинации, всяка от които завършва с мощен удар. Симо Костов прави чудеса при мрежата, Стою Недялков се разкъсва, за да парира разигралите се нападатели, но неминуемото става — 10 минути преди края на мача резултатът е изравнен и само волята на българите го запазва непроменен. Показателно за техните усилия е, че миг преди последния съдийски сигнал техният нападател пада на земята от умора. Точно когато е останал сам срещу Хомич, с топката в краката...

Участието в турнето на „Локомотив“ в Съветския съюз е не само среща с големи майстори и школа за Стевето, но и доказателство, че на 23-годишна възраст той може много във футбола. Младият Божков вече е играл с почти всички от партньорите си в сборен състав на София и това му помага да намери своето място в отбора и да се превърне в един от най-добрите му състезатели. Мачовете в СССР са най-силната серия на Стевето до този момент, в тях той показва много от разностранния си талант. Вроденото чувство за гол му позволява да стреля

мощно без предварителна подготовка, бърз е, показва изключително умение в организацията на атаката. Божков е освободен от защитни функции, играе пред Трайчо Петков и Лазар Христов и чудесното му взаимодействие с тях носи хармонията в целия отбор. Точно по време на турнето в СССР Стевето разбира, че вече се е изградил като състезател и от усъвършенстването на уменията зависи пътят му към големия футбол.

А той достигна своя връх по време на десетгодишната хегемония на софийския армейски клуб.

Ерата на ЦДНА

Малко са футболните първенства по света, в които цяло десетилетие да се откроява един-единствен безспорен лидер. Победното шестие на ЦДНА у нас през 60-те години е пример на хегемония, който едва ли някога ще се повтори. По-нататък ще потърсим корените на успехите и ще се опитаме да ги анализираме, а сега нека най-напред да разкажем за създаването и първите стъпки на столичния армейски клуб.

В годините след Деветосептемврийската победа в София почти всеки квартал има свой спортен клуб. Малко от тях обаче се радват на сериозни успехи и е логично чрез обединение да се потърси увеличаване на силата. Така се раждат нови организации, така се стига и до обединението на „Септември“ и физкултурния колектив при Централния дом на войската. Преди това „Септември“ е влял в редиците си силите на осем квартални клуба на Димитровски район, а ЦДВ е наследила традициите на обединените в „Чавдар“ клубове „Спартак“ (Подуене), „Шипка-Победа“ и „АС-23“. Впрочем нека се върнем към това обединение с един цитат на в. „Народен спорт“ (6. V. 1948 г.), който д-р Стефан Божков приважда в подготвяната за печат история на армейския футбол:

„Във вторник, 4 май 1948 г., в един от салоните на Централния дом на войската се състоя съвместно заседание на управителните съвети на физкултурните дружества ЦДВ и „Септември“. Кратък доклад за работата на комисията по обединението на двете дружества изнесе Б. Ташев от МНО, след което председателят на „Септември“ Петър Михайлов направи декла-

рация от името на управителния съвет на дружеството и всички членове, че те с готовност приемат идеята и желаят това да стане веднага. Подобна декларация направи и Иван Мирски от ЦДВ. При пълно единодушие и аklamация беше избран управителен съвет с почетен председател министъра на народната отбрана генерал-лейтенант Георги Дамянов, председател — генерал Българанов и подпредседатели — Ташев, Ал. Велчев и Петър Михайлов.

Новото дружество ще носи името на физкултурното дружество „Септември“ при Централния дом на войската.“

„Бях в Чехословакия — започва поредната си ретроспекция д-р Стефан Божков, — когато разбрах, че се създава дружество „Септември“ при ЦДВ. По време на прословутите тогава чешки „Соколски игри“ настойчиво ме поканиха да се върна в Родината и там да продължа да уча и да играя футбол. Две години носталгия ми бяха достатъчни, аз вече исках да бъда при своите. Малко по-късно в Чехословакия дойде представител на „Септември“ при ЦДВ, за да ме покани да играя в новосформирания клуб. Не се колебах изобщо и поех мечтания обратен път към България.“

Стевето пристига в родината и още на гарата идва първата изненада. Там са представители на почти всички столични клубове с едно и също намерение — да привлекат Божков в състава си. Стевето обаче вече е поел ангажимент пред „Септември“ при ЦДВ и не обръща внимание на другите „посрещачи“. Разговаря около половин час с началника на Централния дом на войската Иван Мирски. Обсъждат перспективите на новосъздадения клуб, днешните му и утрешни възможности. В нито един момент Стевето не поставя никакви условия, единственото му желание е да играе голям футбол и да продължи да учи.

Стевето е с нагласата да бъде само наблюдател на финалните двубои за републиканско първенство между „Септември“ при ЦДВ и „Левски“, първият от които е след тридесетина часа. Божков е получил контузия по време на последния мач на „Кладно“, болката сковава движението. Приятно му е да види сред посрещачите си освен старите приятели и новите съотборници, ала чувството, че не може да помогне в решителните двубои сякаш помрачава настроението му. Стевето знае, че „Левски“ е безспорен фаворит в предстоящите мачове и не храни особени надежди, че клубът му може да постигне успех. Но след първото настояване да играе във финалните двубои веднага забравя болките...

Божков е футболист с вече десетгодишен стаж и с изграден авторитет. Зад гърба му победите са много повече от загубите. Името му се произнася с уважение от всички приятели на спорта, играта му е синоним на майсторство. Идването му в „Септември“ при ЦДВ е свързано с огромни надежди за укрепването на клуба. Новите му съотборници знаят за контузията и въпреки това настояват той да участва във финалните двубои. Стевето постъпва като истински спортист и поема благородния риск да излезе невъзстановен на терена. Божков въобще не мисли, че може да разочарова предишните и бъдещите си поклонници, в съзнанието му е единствено убеждението, че отборът има нужда от него и той трябва да играе. Независимо че дори когато ходи, провлачва крак, че силата на ударите е намалена. Близо четиридесет години след тези финални двубои Стевето отрича личната си заслуга за първия успех на „Септември“ при ЦДВ, но тогавашните му съиграчи твърдят, че играта и дори самото присъствие на Божков в армейската единадесеторка са били сред факторите за крайния успех.

По своя драматизъм финалните мачове за републиканската титла през 1948 г. са връх в досегашната история на първенствата ни. На 5 септември над тридесет хиляди зрители идват на стадион „Юнак“, за да видят първия двубой за шампионското звание между „Левски“ и „Септември“ при ЦДВ. По дърветата около стадиона са накацали стотици хора, в Парка на свободата ехти позабравеното днес „Повече билетчета?“ Малцина се примиряват с предаването на мача по радиото, всеки иска да види „на живо“ двубоя между фаворитите „Левски“ и проходащия „Септември“ при ЦДВ.

„Левски“ наистина е силен. Имената на Соколов, Спасов, Пачеджиев, Цветков, Дойчинов респектират всеки съперник, взаимодействието в отбора е шлифовано с годините и е достигнало най-високо равнище. „Левски“ бързо установява превъзходство, мощно атакува вратата на съперника, пропуска изгодни положения. Но както често става по неписаната футболна логика, увлечението в неспирни атаки пръв получава гол. Дребничкото ляво крило на армейците Богданов (Картофа) успява да изпрати топката в мрежата зад Соколов и „Септември“ при ЦДВ повежда. „Левски“ обаче не се смущава от неочаквания резултат и след две попадения на Пачеджиев се домогва до минимална за надмощието си победа — 2:1.

„Може да звучи парадоксално, но ние приехме тази загуба с оптимизъм — твърди д-р Стефан Божков. — Знаехме за силата на „Левски“, очаквахме неговото надмощие. В хода на

двубоя обаче всеки от нас разбра, че може успешно да противодейства на прекня си съперник, дори да го надиграва. Най-но бяхме и с друго — при добра организация на колективните действия можем да победим „Левски“! Един гол пасив не означава нищо, щом предстоят още 90 минути спор за определянето на републиканския първенец. Новата ни вяра доведе отбора и до ново самочувствие заедно с единствената цел — победа с два гола разлика във втория мач!

На 9 септември стадион „Юнак“ отново прилича на разбунен кошер. Далеч по-многобройните привърженици на „Левски“ очакват едва ли не формални две полувремена, преди техните любимци да спечелят титлата. Действията на терена обаче твърде скоро ги правят неспокойни. Още във втората минута Миланов бележи гол и изравнява общия резултат. Първото полувреме протича при напълно равностойна игра и независимо че „Левски“ изравнява, „Септември“ при ЦДВ не загубва надеждите си. А след като отново Миланов вкарва гол през втората част, нещата на терена коренно се променят. Неочакващи такъв отпор, състезателите на „Левски“ започват да нервничат и да правят елементарни грешки, съвсем изчезва синхронът в действията им. По трибуните става ясно, че „Септември“ при ЦДВ може в тези минути да нанесе решителния удар. Това усещат и най-опитните играчи в отбора — 26-годишният капитан Нако Чакмаков и Стевето Божков, които дават тон за още по-активни действия. Смутеният съперник дълго удържа напора и когато съдията вече гледа своя часовник, за да даде края на мача, се стига до развръзката — изстрел отдалеч на Чакмаков прави Соколов безпомощен! Последният съдийски сигнал бива заглушен от оваците в чест на новия републикански шампион — „Септември“ при ЦДВ! По грейналите лица на Геренски, Футеков, Цветков, Иванов, Манолов, Чакмаков, Миланов, Минев, Божков, Божилков, Богданов и игралия в първия мач Такев е изписано щастие от първия голям успех на столичния армейски клуб!

Радостта на привържениците на „Септември“ при ЦДВ е огромна. Те нахлуват на игрището, за да поздравят своите любимци, а възторгът достига своя връх, когато кметът на София д-р Пашов връчва купата на Нако Чакмаков. Лумват факли от запалени вестници, навред ехтят скандирания. После армейските футболисти и техните привърженици в строен марш стигат до Централния дом на войската, адмирирани от кордон свои почитатели по бул. „Руски“. Купата е оставена пред главния вход, около нея републиканските шампиони сякаш са за-

бравили драматичния двубой и са се оставили изцяло в плен на своето първо голямо футболно щастие!...

„Успехът не ни главозамая — казва д-р Стефан Божков. — Знаехме, че сме първенци на републиката не защото сме по-силни от „Левски“, а защото го надиграхме във финалните 180 минути. Предстоеше истинското изграждане на нашия клуб, неговото съзряване и утвърждаване. В това отношение неопетима се оказа помощта на Министерството на народната отбрана, което осигури средства за пълна екипировка, за затревяване на днешния стадион „Народна армия“, за подобряване на цялата материална база! В спомен се превърнаха мизерните съблекални с прогнили подове, скъсаните екипи и кърпените обувки. Нашият клуб тръгваше по нов път!...”

Краят на 40-те и началото на 50-те години са забележителен период в историята на родния спорт. Създава се и укрепва мощна организация, която с всеки изминат ден увеличава своята сила. В клуба властват образцов ред и дисциплина, професионално отношение на ръководителите и състезателите към преките им задължения.

Като най-важно условие за възхода се преценява кадровото укрепване на състава. Клубът на квартал „Хаджи Димитър“ „Спортист“ вече се е обединил с „Червено знаме“, но най-добрите му футболисти преминават в „Септември“ при ЦДВ — Борис Трънков, Георги Цветков, Петър Алексиев. Отборът е в процес на изграждане до 1950 г., когато към основното ядро (Божков, Манолов, Миланов, Стоянов) се присъединяват и попълненията — Панайотов, Кекеманов, Цанов, Янков, Стефанов, Русев, Енишейнов, Василев, Колев. Финалните мачове с „Левски“ „Септември“ при ЦДВ играе под ръководството на боксовия треньор Константин Николов—Замората (той остава в историята като първия треньор на ЦДВ), а ЦДНВ (от 1949 г. отборът носи това име) се ръководи вече от завършилия школа в СССР Крум Милев. Огромно значение за възхода на ЦДНВ изиграват и изключителните организаторски способности на началника на дома Иван Мирски, който никога не се бърка в работата на специалистите, но помага винаги и във всичко.

След идването си в армейския клуб Стевето Божков е малко смутен. Двете години в професионалния чехословашки футбол са го научили да търси преди всичко красотата в играта, да предлага на зрителите ефектни индивидуални изпълнения. В България се действа доста по-различно, на преден план са

непримиримостта и борбеността за сметка на техническото съвършенство. Стевето попада в нов отбор, който тепърва ще изгражда свой облик и стил. Не знае футболните навици на съотборниците си, те също не са свикнали с неговата игра. Но с идването на Крум Милев всички опасения отпадат. Треньорът веднага преценява, че Стевето е най-силният играч, открито го признава за лидер и не след дълго тандемът треньор—капитан повежда ЦДНВ към безспорния връх на българския клубен футбол.

След двегодишни лъкатушения през 1951 г. ЦДНВ поставя началото на своето пълно превъзходство в републиканските ни шампионати. Тогава отборът печели Купата на Съветската армия, а в първенството на страната изпреварва всички и с 38 точки и внушителна голова разлика (62:7!) за втори път triumфира с титлата. Още по-респектиращ е общият баланс на клуба от официалните мачове — 29 победи, 4 равни мача и само 5 загуби при голова разлика 101:22! Ето какво пишат Емил Манов и Климент Симеонов в статията си „Успехите на футболния отбор на ЦДНВ“, публикувана на 19. XI. 1951 г. във в. „Народен спорт“:

„През годината отборът на народната войска показва редица ценни качества, които обясняват тези успехи: преди всичко висока физическа издръжливост, позволяваща на отбора да поддържа високи темпове и да дава равна игра от началото до края на всяко състезание; устремено нападение и упорита отбрана, между които съществува добра връзка и преливане; много добра комбинативна способност; установен стил на задружна игра и добра споеност на целия отбор; добра техническа и тактическа подготовка; войнишка дисциплина на футболното поле. . .

Най-голямо значение за подготовката на отбора има подчертаното желание на ръководството на отбора и на неговия треньор да построят работата си изцяло на основата на съветския опит.

Тазгодишните успехи на ЦДНВ са успехи за целия български футбол. Те показаха какво може да се постигне при правилно, научно построена работа с един отбор на основата на опита на съветския футбол. Футболните отбори на другите спортни организации могат и трябва да вземат добра поука от опита на ЦДНВ, ако искат да видят нашия футбол на необходимата висота.“

Следващите десетина шампионата преминават при пълното превъзходство на ЦДНА (от 1951 г. клубът вече е с това име).

С изключение на първенството през 1953 г., когато отборът играе с втория си състав (националните състезатели водят отделно подготовка) и остава на една точка след „Динамо“ (двубоят между титулярните състави на тези два отбора завършва с 5:0 за ЦДНА!), армейците печелят всички шампионати до 1962 г.! До 1959 г., когато д-р Стефан Божков прекратява състезателната си дейност, ЦДНА печели 148 победи в първенството, 54 мача завършва наравно и губи само 31 срещи.

„Бяхме съзвездие от ярки индивидуалности, обединени в задружен и монолитен колектив — гордостта е водещо чувство в спомените на д-р Стефан Божков за този период на ЦДНА. — Всяка наша загуба се приемаше като истинска сензация, не рядко при нас идваха приятели от други отбори, за да ни молят да ги бием с по-малка разлика. Бяхме се отказали от популярната тогава система „дубълве ем“ и играехме с изтеглен централен нападател — Гацо Панайотов. До него бях аз, а в най-силните ни години по-напред бе Георги Димитров. В зоната на дясното крило действаше Миланов, а лявата половина на нападението бе „обетована зона“ на тандема Колев—Янев, който и до днес се сочи като еталон за съвършено взаимодействие. Впрочем и ние с Гацо Панайотов бяхме достигнали перфектно разбирателство и някои от запалянковците твърдяха, че всеки от нас разбира намерението на другия няколко секунди преди. . . замисля!“

Стефан Божков превързва капитанската лента на ЦДНА в края на 1949 г. и точно десет години води своите от успех към успех. Кадровият потенциал на отбора и комплексните качества на Стевето карат треньора Крум Милев да го изтегли в средата на терена и да му отреди ролята на атакуващ полузащитник. Ето впрочем какво пише самият Милев за преквалифицирането на Божков:

„Отначало, още в Петрич, когато правехме тактическите разбори и разработвахме физиономията на една нова средна линия, в която да изтеглим Божков като атакуващ халф, някои не можаха да се освободят бързо от скептицизма си.

— Какво ще постигнем с едно разместване?

— Няма ли да отслабим нападението? Ще има ли то предишните зъби, като махнем оттам Стевето? Защо да се лишим от неговите шутове към вратата?

Но един Манолов пръв схвана придобивките от подготвяното ново подреждане на играчите. А най-добре я почувства самият Божков. И тренировъчните игри по-бързо, отколкото очаквах

дори, убедиха абсолютно всички в предимствата на своеобразната рокада. И когато започнахме мачовете от шампионата, всички нагледно се убедиха, че на Стевето сме намерили всъщност най-доброто място. Със своята голяма дарба и конструктивна мисъл в играта Божков пръв създаде еталон на атакуващ играч от средата на терена. Този безспорен принос в теорията и практиката на нашия футбол има всички основания да претендира за новаторство и по-далеч. Защото и в други страни потърсиха такова разрешение в игровата си концепция. С новите си задачи на конструктор в средата и на скрит, допълнителен нападател, който да използва по-отдалеч и при почиста обстановка своята опасна стрелба, дългогодишният капитан на армейците и на националния отбор Стефан Божков стана уважавано име в историята на футбола ни. Играта му блестеше — и за неговото утвърждаване като основен стълб, и за действията на целия колектив, който той така умело водеше.

В своите най-силни години Стевето преживява мачовете така, както преживя своя дебют срещу „Фортуна“ на 15-ия си рожден ден. Много футболни сезони обаче му спестяват онова „прегаряне“ от 20. IX. 1938 г., когато уменията отстъпиха на вълнението. Божков се съобразява с всеки съперник, предварително мисли с кои свои качества може най-много да помогне на отбора си. Стриктен в спазването на режима, той никога не допуска отклонение от него, нито веднъж не посяга към чашата или цигарата. Преди мач яде само бисквити, години наред не променя теглото си, а в тренировките е пример за всички. . . Нека още веднъж приведем цитат от книгата на Крум Милев „Цял живот с футбола“: „Часове бяха отделяни всеки ден за изграждане на висока техника. А най-много залягаше най-възрастният от отбора — Божков. Неслучайно той беше станал всепризнат майстор при изпълнението на наказателните удари. Застанеше ли зад топката в тези случаи, вече никой не се съмняваше, че ще преодолее с удара си всякаква защитна стена, че ще провре топката през нея, че ще улучи вратата. Но питайте самия Божков дали толкова лесно е придобил това майсторско умение. И неслучайно той беше обикновено от онези, които най-късно завършваха тренировките. Божков и в това отношение умееше да води съиграчите си — да се самораздават и в тренировките, и в състезанията.“

Като полузащитник Стевето разкрива с пълен блясък своя многостранен талант. Изключителната физическа издръжли-

вост му позволява да бъде непрекъснато в движение, да покрива огромен периметър, да проявява активност по всички части на терена. Любовта към атаката и сега взема връх, но Божков винаги е готов да подсигури включил се в нападение защитник, да остане дори последен пред вратаря. Показателно за комплексните качества на Стевето е обстоятелството, че той е играл на всички постове, без тези на вратаря и бековете.

И все пак футболното верую на Божков остава атаката. Превъзходството — негово лично и на отбора му — в средата на терена остава малко грижи за бранителите и единствена мисъл на ЦДНА е разнообразието. Точно то сътворява най-красивите моменти в играта на отбора, а в зародиша на почти всяка атака е Стевето. Верният поглед върху събитията на терена му дава възможност да избира различни продължения на нападателните акции, бързината на мисълта и реакцията му позволяват да предприеме ефективни и неочаквани ходове. Много голове стават след находчиви подавания на Божков, почти толкова са и случаите, когато Стевето сам вдига трибуните на крак. Впечатляващо е разнообразието на голоните му удари — мощен шут отдалеч или ловък дрибъл, от свободен удар или дузпа, с глава или при бърза реакция в сложна обстановка. В най-силния период на ЦДНА Божков се оказва един от стожерите на постоянните успехи, с играта и поведението си печели всеобщо уважение и се превръща в един от големите любимци на един голям отбор, заради които зрителите пълнят стадионите. Дори и сухите цифри казват много: 190 мача в „А“ РФГ и 50 гола, 69 международни срещи и 13 гола, 10 години несменяем капитан!

Но не са само те. Интелигентната и одухотворена игра, майсторството и обаянието на Божков го издигат до пиедестала на еталон, с чийто пример следващите поколения могат и трябва да вървят напред. А в историята на ЦДНА името му ще остане изписано с главни букви заради изключително важната му роля в този най-силен период на клуба.

Безспорното превъзходство на ЦДНА в нашите републикански първенства кара армейците да потърсят други критерии за собствените си стойности — международните мачове. И в тях поколението на Божков, Миланов, Манолов и Колев изписва славни страници от историята на родния футбол.

Първият си международен мач ЦДНА („Септември“ при ЦДВ) играе на 24 август 1948 г. срещу будапещенския „Пошаш“. Така е според статистиката, въпреки че на унгарците е противопоставен нашият национален отбор, в който участва

само един армеец — Миланов. Все пак в историята на клуба остава победният международен дебют — 8:1!

Вторият мач на армейците с чуждестранен отбор е и първи за Стефан Божков. Срещу „Динамо“ (Букурещ) ЦДНА губи в София с 2:6, а в следващите десетина срещи съставът също не може да се похвали с добро представяне. Все пак си заслужава да се спомене мачът в Бърно срещу сборен военен отбор на Китай, в който след първото полувреме азиатците водят с 1:0. Българите не играят с титулярния си състав, но когато през втората част на терена се появява Божков, настъпва сензационен прелом — Стевето бележи 4 гола и отборът му печели със съкрушителното 9:1!

„Мисля, че ако трябва с конкретен мач да потърсим началото на възходящия път на ЦДНА по международните терени — казва д-р Стефан Божков, — то това е двубоят ни с „Хонвед“ (Будапеща) от военния турнир в Прага през 1951 г.

По това време „Хонвед“ бе може би най-силният клубен отбор в Европа, малцина дръзваха да водят равностоеен спор с него. На турнира в Прага се срещнахме с унгарците на финала и едва ли някой от шестдесетте хиляди зрители е очаквал такъв драматичен развой на двубоя. Играехме като равен с равен, в дълги периоди дори имахме превес срещу прочутите Пушкаш, Божик, Кочиш, Грошич. Унгарците откриха през второто полувреме, но скоро аз и Митето Манолов изведохме ЦДНА напред. Поведохме в резултата, но сякаш опиянени от надмощието си, продължихме масирано да атакуваме. На вратата Грошич правеше чудеса, в помощ на защитата се връщаше дори самият Пушкаш. Още един наш гол изглеждаше логичен и можеше да доведе до сензация във футболна Европа...

„Хонвед“ издържа напора ни и изправи снага. Пренесе играта в нашата половина и сега вече защитниците ни трябваше да определят адреса на победата. Оказа се обаче, че още един човек има право на решаващ глас — чехословашкият съдия. Съвсем неочаквано той отсъди дузпа и освиркванията от трибуните не можаха да запазят нашето превъзходство в резултата. Пет минути преди края унгарците отбелязаха и победен гол...“

На следващия ден чехословашките вестници не пестят суперлативите си за играта на ЦДНА. Изтъкват се бързината и техниката на състезателите, умението им да действат комбинативно и задружно. Най-ласкави са оценките за играта на Манолов, Миланов и стария познаник на чехословашките прия-

тели на футбола Божков, чийто великолепен свободен удар предизвиква всеобщо възхищение.

Много са случаите в развитието на един отбор, когато някое поражение се превръща в плацдарм за голямо настъпление. Впрочем да се нарече поражение загуба от „Хонвед“ с 2:3 е, най-меко казано, некомпетентно, но, така или иначе, у българите остава съжалението за пропуснатата възможност срещу именития съперник. И още нещо много важно — футболистите разбират, че вече са пораснали като индивидуалности и като колектив, че могат да водят равностоеен спор с най-добрите. Първа проверка на тези нови убеждения става срещата в София с „Шахтьор“ (Сталино, днес Донецк), който е сред най-добрите в СССР и се предвожда от известния Пономарьов. Двубоят преминава абсолютно равностойно, завършва 0:0, а след него спортният коментатор на Радио Москва Вадим Синявски възкликва: „ЦДНА би участвал успешно и в нашето първенство!“

1951 година е преломна и начална за победния път на ЦДНА. Повишените изисквания към подготвителния процес и съзнателното отношение на футболистите дават своите богати плодове. ЦДНА вече има облик и стил, а тези, които са неговите главни носители, се превръщат в основно ядро и на националния отбор — Божков, Манолов, Стоянов, Миланов, Ракаров, Цанов. Армейците съзнават порасналата си стойност, ала заедно с това разбират, че все още ги чака много труд, за да намерят трайно място сред най-добрите.

След олимпийската 1952 г., за която ще стане дума по-нататък, идват сезони на укрепване на ЦДНА и трупане на международен авторитет. Паметен е мачът с шампиона на СССР „Спартак“ (Москва), един от най-добрите отбори в света, чийто баланс направо удивлява — 36 победи в 40 срещи при средна резултатност 4—6 гола на мач! В този двубой ЦДНА не само надиграва „Спартак“, но и го побеждава с гол на Ангел Миланов минута преди края. Успехът на софийските армейци намира широк отклик във футболна Европа и се превръща в събитие за нейния живот. Световноизвестни специализирани издания поместват обширни коментари за българската победа; доскоро непознатото име на ЦДНА започва да се произнася с нескрито уважение. Реномирани клубове предлагат на софийските армейци изгодни гостувания, а авторитетът им достига още по-високи измерения след резултатите от следващите мачове на победения от тях „Спартак“ (Москва) — 5:0 срещу

„Юргорден“, 6:2 с Норвегия, 7:0 срещу „Андерлехт“, 3:0 срещу „Милан“!

ЦДНА тръгва към европейско признание!

През 1954 г. в България се провежда третият армейски футболен турнир на народнодемократичните страни. ЦДНА отдавна очаква възможността да премери сили и потърси реванш срещу „Хонвед“ и предстоящият двубой изпълва с пределна амбиция състезателите. Известно разочарование настъпва, когато унгарците пристигат у нас без петимата си най-силни играчи — Пушкаш, Кочиш, Божик, Цибор и Грошич. В резултат на това сред българските армейци настъпва самоуспокоение. Нещата се стичат така, че във финалния мач на турнира на „Хонвед“ е достатъчен равен резултат, докато ЦДНА трябва да се бори за победа на всяка цена. Както често става, увлеченият в атака отбор забравя своя тил и в 40-ата минута резултатът е повече от отчайващ — 3:0 за „Хонвед“. И най-големите оптимисти не очакват обрат, ала през второто полувреме ЦДНА установява пълно надмощие и принуждава унгарските майстори да мислят единствено за своята врата. Двадесет минути преди края българите изравняват, след което целият отбор на ЦДНА се пренася в полето на съперника. Всяка атака носи голов заряд, ала „Хонвед“ и този път се спасява. Още веднъж ЦДНА е не само равностоец, но и надиграва унгарския шампион, ала и сега шансът му обръща гръб.

Сходна е развръзката в двубоя на ЦДНА с друг популярен европейски отбор — „Цървена звезда“ (Белград). Българите напират, а съперниците им отвръщат с бързи контраатаки и преди последните 5 минути водят с два гола. Финалният щурм довежда до изравняване на резултата, а на следващия ден югославският вестник „Борба“ дава следната оценка за софиянци: „Българският отбор на ЦДНА се представи като отбор, който с пълно право можем да отнесем към най-добрите отбори от европейска класа. Той е много добре обигран, всеки състезател отлично владее футболното майсторство и разполага с отлични качества.“

През 1955 г. за първи път се организира турнир за Купата на европейските шампиони. ЦДНА не взема участие в него и дебютира през следващия сезон, но точно през тази година провежда своята „генерална репетиция“, след която набира сили и самочувствие за стремителен ход към големи международни успехи. В седем мача отборът печели шест победи, а по време на турнето в Швеция футболна Европа буквално е смяяна от великолепната игра на българите.

Още с пристигането на армейците в пресата се появяват суперлативи за тяхната класа и за двамата най-популярни в Скандинавия български футболисти — Божков и Колев. Вестник „Индротасбладет“ пише: „Българският военен отбор принадлежи към абсолютния връх на клубните отбори от другата страна на желязната завеса. Ярکو светеща звезда е десният им халф Божков — една защитна скала и студен тактик.“ Още по-силно звучи публикуваното в „Ню даг“: „Синьолентовите“ („Юргорден“) се намират в достатъчно добра форма, за да устоят на светкавичния офанзивен футбол, който гостите играят. Най-сияйната звезда на ЦДНА е полузащитникът Божков, когото мнозина експерти признават за най-добър полузащитник в Европа. Нашата публика сигурно ще оцени този феноменален играч. Ако гостите имат щастие в сряда, шведските първенци могат да претърпят голямо поражение.“

И ЦДНА изиграва двата си мача така, че да оправдае всички предварителни похвали и да предизвика фурор сред иначе студените шведи. Едно полувреме „разузнаване“ срещу „Юргорден“ е достатъчно, за да се превърнат вторите 45 минути в блестящ спектакъл на българите. В играта на ЦДНА има всичко — отлична индивидуална техника, мощ и бързина, финес и елегантност. Армейците бележат 5 „сухи“ гола, а най-добре играещият швед се оказва... вратарят! Очарованието от представянето на ЦДНА е такова, че на следващия ден един вестник възкликва: „Защо ни са бразилците, когато имаме българите?“

Великолепна е играта на армейците и във втория мач — срещу подсиления първодивизионен „Вестерос“. Победата с 5:1 се преценява като минимална за превъзходството на ЦДНА, а в Швеция продължава да се говори с възхита за „българското чудо“ и „уроците на ЦДНА“. Най-ласкави са оценките за Колев и Божков. Ето една от тях: „Между многото големи играчи има двама, които трябва да се видят. Това е полузащитникът Божков — един рус, скандинавски тип, който е бомбено силен, но парира своите бомбени способности с една напредничава техника и отлично тактическо чувство. Но голямото преживяване ще бъде преди всичко малкият и незабележим в цивилното си облекло Колев, за когото мнозина твърдят, че е най-добрият инсайд в Европа.“

Венец на бляскавото армейско шествие в Скандинавия е мачът в Копенхаген срещу сборен отбор на града. Отново съкрушителна победа — 6:1, отново демонстрация на изключителен футбол. В този мач Божков играе контузен и в един от репор-

тажите с ирония се посочва, че най-добър сред датчаните е... техният лекар, който оказва помощ на българския капитан! Интересна е оценката на вестник „Дагенс Нюхедер“: „След една блестяща българска демонстрация снощи ЦДНА от София съкруши с 6:1 един „ненастроен“ отбор. Но българските играчи и водачи бяха по-скоро мрачни след това. Личеше си, че не са доволни, че не са направили всичко достатъчно добре. И това не беше кокетство. Те бяха принудени да играят без своя „мозък“ Божков, който прекара по-голямата част от борбата като зрител.“

Година по-късно ЦДНА отново предприема турне в Скандинавия и пак отстоява собствения си и на българския футбол авторитет — печели три победи и веднъж завършва наравно.

Месец след знаменитата победа над изключително силния тогава белградски „Партизан“ (4:2) идва ред и на дебюта на ЦДНА в турнира за Купата на европейските шампиони. Съперник е „Динамо“ (Букурещ), с когото армейците имат стари сметки за уреждане. Повече от 50 хиляди зрители на стадион „Васил Левски“ стават свидетели на един от най-големите мачове на български клубен отбор. В този двубой действията на армейците поднасят истинска естетическа наслада, а осемте гола във вратата на „Динамо“ превръщат срещата в празник на красивия футбол. Това 8:1 е блестящият армейски старт в турнира за Купата на европейските шампиони и начало на традицията на големите победи, която по-късно ще намери нови последователи в армейския клуб.

Реваншът в Букурещ е формален и ЦДНА губи с 2:3. После идват драматичните двубои с „Цървена звезда“. Далеч преди мачовете спортните колони на българските и югославските вестници са изпълнени с репортажи за състоянието на двата отбора, поместват се прогнози за отделни състезатели. В лагера на българите преобладава оптимизмът, който у някои играчи преминава в открита самонадеяност. Иван Колев, най-популярният наш играч в Югославия, „обещава“ победа в Белград с 3:1 и безпроблемен краен успех. Нещата обаче се развиват много по-различно.

Като домакин „Цървена звезда“ посреща ЦДНА на малкия си и незатревен клубен стадион. Обстановката по трибуните е неопикуема — викове, звънци, тромби, кречетала. И всичко това — на няколко метра от футболистите. Още в началото Костич открива резултата, после Колев пропуска великолепен шанс — рязко се отскубва от пазачите си, излъгва вратаря и

бие в... аут. „Наказанието“ е жестоко — след елементарна грешка Костич удвоява резултата.

Българите се стъписват и за пръв път от години преминават в глуха защита. Домакините установяват пълно надмощие, самонадеяните преди мача армейци се чудят как да опазят вратата на Найденов. Едва през второто полувреме ЦДНА се съвзема и се опитва да заиграе в своя стил. Димитров и Миланов пропускат чудесни положения и отново потърпевша за неумението на нападателите се оказва... защитата. От грешка на Найденов се възползва Попович и ЦДНА е изправен пред катастрофа — 0:3 още в 57-ата минута! Тогава идва промяната. Армейците започват своя вихрен финален шум, в който само шансът спасява домакините от сензационен обрат. Българите плетат чудесни комбинации, но за съжаление продължават да са неточни в решителния миг. Колев и Панайотов остават сами срещу Беара, Димитров стреля в гредата, а когато в един момент Колев излъгва и вратаря, играч от домакините го подкосява в наказателното поле. Безмълвната свирка на италианеца Пиери дава тъй необходимия кураж на надиграните домакини, а малко по-късно пак арбитърът се опитва окончателно да прекърши устрема на българите — при една размяна на удари между Зекович и Димитров той вижда вина само у армееца и го отстранява. Две минути преди края блясва очакваният лъч — Янев бележи гол и прави аванса на домакинните не тъй сигурен...

Реваншът в София е един от малкото мачове, за които д-р Стефан Божков винаги си спомня с болка и чувство за вина. ЦДНА повежда с 2:1, един от головете е отбелязал Стевето от дузпа. И във втората минута на второто полувреме съветският съдия Латишев отново отсъжда най-тежкото наказание пред вратата на гостите. Налага се пак Божков да поеме отговорността, трибуните замират в очакване на гола, който ще открие пътя на ЦДНА към полуфинала. Стевето обаче не успява. Ето как Александър Ясников описва този момент във в. „Народен спорт“: „Ето че ЦДНА получи право да изпълни втори 11-метров наказателен удар. Зад топката отново застава Божков. Дали отново ще сполучи — преди това той вече бе реализирал един 11-метров удар. Божков се засилва... къс спринт и две тела болжат в различни посоки — на югославския вратар вляво, а Божков, съкрушен, е зарил лице в терена, виждайки как топката прелита встрани от вратата...“

Силна е драмата у големия спортист. Чувството му за дълг и отговорност го кара да се чувства виновен пред другарите си

и нито за миг не се замисля, че подобен пропуск може да се случи на всеки. Стевето извиква на живот всичките си сили и повежда своите към този мечтан и пропуснат трети гол. Оставащите минути до края на мача той изиграва така, сякаш от тях зависи съдбата му. Пълното надмощие на армейците обаче не намира главен израз и те пропускат един свой голям шанс. Не ги утешават и думите на капитана на югославяните Райко Митич след мача: „Радвам се от сърце, че, макар и с толкова много усилия, успяхме да се класираме за полуфинала. Но нека бъда чистосърдечен: ако някой ме попита кой от двата днешни противника трябваше да стигне до полуфинала, без да се замисля, бих отговорил, че това право принадлежи на ЦДНА! Този отбор, който в Белград се губеше, сега показва далеч по-добра игра. Според мен най-добър състезател на терена бе д-р Стефан Божков. Той бе душа и сърце на целия български отбор. Основна слабост на нападателите бе, че те постоянно търсеха Колев, който бе майсторски обезвреден от двама наши състезатели. Ако той не бе търсен постоянно, а се играеше на широк фронт с всичките възможности, които предлага теренът, картината би била далеч по-друга.“

И при следващото си участие ЦДНА не успява да продължи борбата. Жребият е безмилостен — съперник е шампионът на Унгария „Вашаш“. Първият мач в София е спечелен от армейците с 2:1, но на реванша ЦДНА претърпява най-голямото поражение в своята история — 1:6.

„Много са причините за тази зловеща загуба — говори с неизчезнала мъка д-р Стефан Божков, — но най-съществена от тях бе изключителната преумора на всички играчи, пренаситеността ни от футболни състезания. Преди реванша в Будапеща болшинството от нас играхме два важни мача с националната фланелка срещу Унгария и Полша, между тях бе и срещата на ЦДНА с Югославия. Тези двубои ни отнеха много сили — физически и психически — и в Унгария въобще не приличахме на себе си. Поведохме в резултата и това вече означаваше общо 3:1 за нас, но после в състава ни настъпиха смут и объркване, каквито не помня в нито един от стотиците играни от мен мачове. При обективно недоброто ни състояние на терена тенденциозната свирка на австриеца Грил съвсем прекърши амбициите ни — Колев бе контузен жестоко и остана в Унгария, Гацо Панайотов бе отстранен...“

ЦДНА пак не успява да направи пробив сред най-големите.

1958 г. се оказва една от най-плодоносните за софийския армейски клуб. Отборът предприема пролетно турне в Европа и играта му прави огромно впечатление. В Лондон ЦДНА завършва с 1:1 с прочутия тогава „Челси“, в Париж побеждава с 6:4 „Расинг“, печели с 2:1 и в Амстердам срещу Холандия, която малко по-късно сразява Белгия със 7:3. ЦДНА е пръв и в големия международен турнир в Анверс, надиграва в София „Челси“ и „Цървена звезда“, побеждава югославяните и на собствения им терен. Тези успехи най-сетне извеждат армейците сред футболния елит на Европа. Отборът набира и ново самочувствие след турнето в Бразилия и успеха на военния турнир в ГДР.

Идва ред и на „мачовете на годината“ с отново много силния съперник в турнира за Купата на европейските шампиони — „Атлетико“ (Мадрид). Българите играят значително по-добре от испанците на техния стадион, но губят с 1:2, после пълното им превъзходство в София води до скромна победа само с един гол. В допълнителния трети мач футбол играе само ЦДНА (в състава отсъства контузеният Божков), докато „Атлетико“ показва всички най-грозни страни на професионализма. Редовното време завършва 1:1, а в продълженията испанците бележат два гола и ЦДНА отпада от борбата. Швейцарските вестници оценяват по достойнство представянето на българите: „ЦДНА е един прекрасен, брилянтен отбор!“

Последното участие на д-р Стефан Божков в турнир за Купата на европейските шампиони е през 1959 г., когато ЦДНА е отстранен от един от най-добрите състави в света — „Барселона“. И този път обаче българите не разочароват и с играта си отстояват възходящия път на своето 11-годишно съществуване. В края на 50-те години Божков, Колев, Манолов, Панайотов, Миланов и техните другари вече са издигнали авторитета на софийския армейски клуб до равнището на най-добрите отбори в Европа.

Капитан и на националния отбор

Още като играч на „Спортист“ Стевето е голяма надежда не само на своя клуб, но и на българския футбол. И съвсем закономерно още в първия мач след 9. IX. 1944 г. треньорът Ко-

нов го включва в националния отбор. Дебютът на Божков е срещу Румъния по време на Балканиадата през 1946 г. и оттогава до края на състезателната си кариера той е несменяем титуляр в състава. Впрочем, за да бъдем съвсем точни, трябва да отправим поглед към безпристрастните цифри. От 1946 до 1958 г. българският национален отбор е изиграл 61 официални срещи. Божков е взел участие в 53 от тях, като 41 пъти е предвождал като капитан своя отбор. Отсъствието му от състава е било в 5 случая поради следването в Чехословакия, а в останалите — поради контузии. Само веднъж той е бил заменен — пак заради травма, и един-единствен път е влязъл в игра през второто полувреме. Няма друг български футболист (а вероятно малцина са и в Европа!), който да може да се похвали с такова присъствие в националния отбор на своята страна!

Първият паметен мач на Божков с родния трибагреник е през 1948 г. срещу Унгария. Стевето вече е разделил срама със съотборниците си за конфузното 0:9 в Будапеща и сега желанието за реванш е огромно. До момента у нас никога не се е проявявал такъв интерес към футболен мач. Заявките за билети са десет пъти повече от капацитета на стадион „Юнак“, а пред радиоапаратите сякаш остава цяла България. Изключителното майсторство на унгарците намира отпор в невероятното желание за победа на българите, които се оказват абсолютно равностойни на именития си съперник. Блестящо играе Васил Спасов, Трънков обезвредява Деак, а Милев, Божков и Миланов са постоянна заплаха за унгарския вратар. В крайна сметка скъпоценния победен гол бележи Миланов и успехът на вдъхновените българи отеква като гръм от ясно небе. Прочутите унгарци са надиграни от един току-що проходящ отбор, който и в следващия си мач кара специалистите да говорят с уважение за него. България побеждава Чехословакия в Прага с 3:1, а превъзходството на нашите е такова, че изкарва от релси домакините, които си позволяват да играят несвойствено за тях грубо. „Жертва“ става Божков, ударен така от Коцоурек, че трябва да положи много усилия, за да остане на терена до последния съдийски сигнал.

Тези сполуки обаче са само епизоди от пътя на българския национален отбор. Съставът е в процес на формиране и балансира му за 1949 и 1950 г. съвсем не е оптимистичен. Вероятно точно заради негативната равностметка Върховният комитет за физкултура и спорт взема странното решение през следващата година националният отбор да не играе международни мачове.

От този злополучен период обаче ще остане споменът за един „двоен“ дебют — 30. X. 1950 г. на мача с Полша в София. Стоян Орманджиев за първи път е треньор на българския национален отбор, а Стефан Божков — негов капитан. Щастливо е съпадението, че в същия ден се ражда Малина, първата дъщеря на Божков...

Съзряването на вече подмладения български отбор започва през олимпийската 1952 г. След два великолепно мача (1:0 с Полша във Варшава и 1:1 с Унгария в Будапеща) съставът заминава за Финландия, където му предстои участие под знака на петте преплетени кръга. Отборът на Орманджиев е с отлична физическа подготовка, вече са на път да се дооформят и игровите идеи. Съперникът в предварителния кръг — СССР, буди уважение, но българите не живеят с примиренчески настроения. Напротив. Всеобща е вярата в успеха, нито за миг в редиците им не настъпва униние. Някои състезатели (Божков, Янев, Л. Христов) не са в добро здравословно състояние, но и това не намалява амбицията.

Мачът протича изключително динамично и след много интересни ситуации последният шанс в редовното време е за нашите — Миланов остава сам, но се подхлъзва и вратарят овладява топката миг преди сигнала на съдията Жолт. В продълженията великолепна самостоятелна акция на Колев довежда до откриването на резултата, но скоро радостта се прехвърля в другия лагер — Бобров и Трофимов извеждат СССР напред. Малко преди 120-ата минута отново Миланов има възможност да върне усмивките по лицата на съиграчите си, но пропуска и това вече е краят. Късно през нощта момчетата от отбора отново излизат на терена в Котка и изиграват злополучните ситуации около двата гола. Виждат, че са могли да ги предотвратят, но това не стопля сърцата им. Загубили са най-важния мач за годината, без да бъдат надиграни...

Неубедително е представянето на националния отбор и в квалификациите за световното първенство в Швейцария и мнозина търсят причината за това в продължителната лагер-школа и съвсем немотивираното включване на националния отбор в републиканското първенство. Оптимизъм за участието в следващите олимпийски игри идва едва в края на 1955 г., когато в квалификацията за Мелбърн побеждаваме Великобритания с 2:0, а след това идва и знаменитият мач срещу Чехословакия (3:0). Това е една от най-добрите игри на Божков с националната фланелка. Капитанът е истински лидер на отбора! Отново

неуморим по целия терен, той се нагърбва не само с организацията на атаката, но и с нейния завършек. Отправя над десет удара, създава много възможности за съиграчите си, сам бележи ефектен гол. След двубоя оценката е единодушна: „Стефан Божков бе най-добрият играч на терена!“

България завършва наравно реванша с Великобритания (3:3) и се класира за финалния кръг на олимпийските игри в Мелбърн, където неин пръв съперник е... Великобритания. Да, така се стичат обстоятелствата, че няколко отбора се отказват от участие и в Австралия долитат други. Двата квалификационни двубоя са довели българите до убеждението, че между техния и британския аматьорски футбол има явна разлика в класите. И отборът печели с лекота (6:1), за да дойде проверката на истинските стойности — отново двубой със СССР, този път вече на полуфинал.

Тридесет години след този мач участниците в него твърдят, че той е най-драматичният в тяхната кариера. До момента българският национален отбор не е играл толкова решителен мач, от родината долитат стотици окуражителни телеграми с единствено пожелание: „Победа!“ Съперниците се познават отлично, знаят силните и слабите си страни, имат респект един от друг.

Пред незапомнено препълнения стадион в Мелбърн българите бързо овладяват инициативата и на няколко пъти само виртуозните намеси на Яшин предотвратяват откриването на резултата. Все пак Миланов отбелязва логичния за надмощието ни гол, но страничният съдия вдига флага и главният арбитър го отменя, след като вече е посочил центъра... Двубоят продължава с превъзходство на българите, на вратата на съветския отбор Яшин играе един от най-големите мачове в легендарната си кариера. Точно той се оказва главен виновник след 90-те минути нулите на табло да останат непроменени.

В продълженията българските футболисти изминават пътя от възторга до крушението. Футболът е богата и непредсказуема игра, в нея често няма логика. Няма и мачове, които да се повтарят. Може би единствено изключение в историята на световния футбол е точно двубоят България—СССР в Мелбърн, чийто финал е като брат близък на последните минути отпреди четири години. Отново българите откриват, отново Колев е голмайсторът, отново това става в 95-ата минута. И пак отборът ни забравя за своя тил и по най-наивен начин допуска фаталните два гола във вратата си. Най-напред Найденов не реагира на удара на Стрелцов, мислейки, че топката ще мине по-

Пред Большой театр с „Локомотив“

Божков и Пеле

Преди мача с Бразилия на „Маракана“

Божков и Хидекути

На почетната стълбичка в Мелбърн

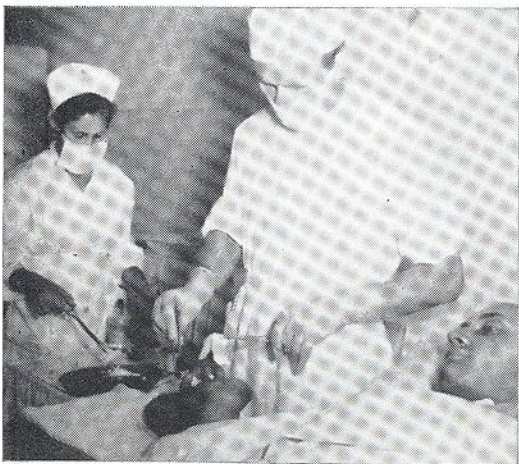
Ран и Божков

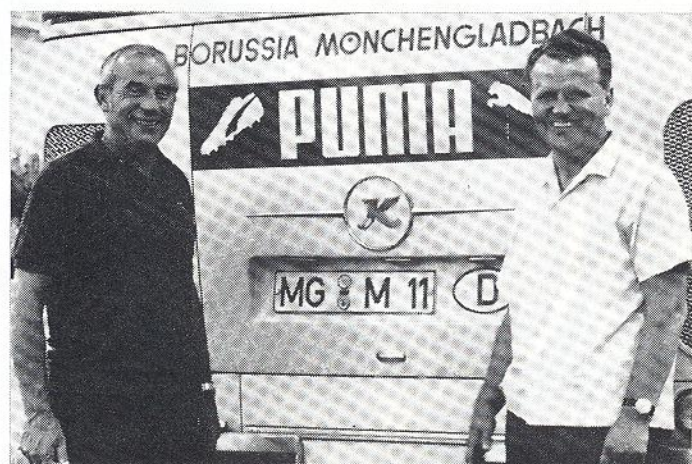
Божков и Нилтон Сантос

ЦДНА — 1956 година

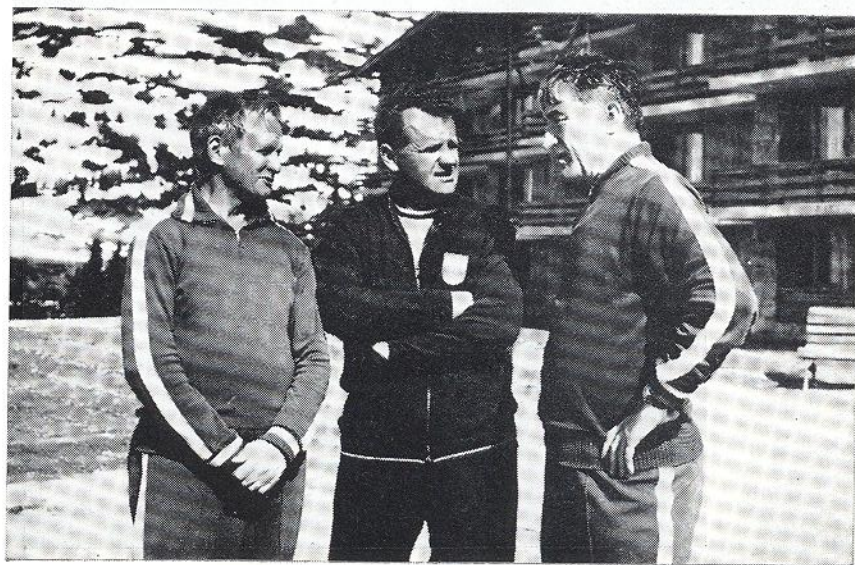
Лекарыт

Вайсвайлер и Божков

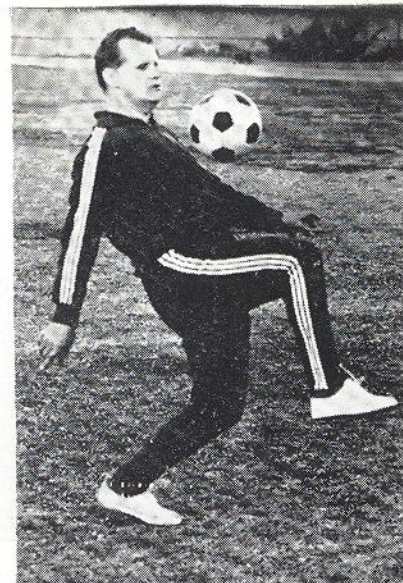
Божков, Тихи, Линдхолм

Качалин, Божков, Старостин

Божков и Шьон

Показва тренборът

Божков и Яшиц

Българският национален отбор — 1970 година

край вратата, после контузеният Тишченко е оставен без абсолютно никакво внимание и дава голув пас...

Българският национален отбор отново е най-силен на олимпийските игри и отново не реализира своите възможности. Не са утеха бронзовите медали след лесното 3:0 срещу Индия, всички състезатели съзнават, че са пропуснали най-големия шанс в състезателната си кариера.

Мъжките сълзи по лицата на момчетата тогава сякаш са казвали всичко...

Още един мач с националната фланелка ще остане завинаги паметен в съзнанието на д-р Стефан Божков. Така се стичат нещата, че при победа срещу Унгария в София българският отбор ще добие за първи път право да участва на финали за световно първенство, а евентуален равен мач ще съхрани шансовете му. Дългогодишният „унгарски комплекс“ изглежда преодолян, ентузиазмът и амбицията на нашите футболисти подсказват реалността за успех. Тревога буди само евентуалното участие на Божков. Тежка семейна драма го е довела до сериозна депресия и малцина вярват, че той ще събере сили да излезе на терена. При Стевето обаче и сега няма колебания. Веднъж извел отбора, той сякаш забравя всички проблеми и точно 15. IX. 1957 г. е денят на неговия най-хубав мач. Срещу унгарците Божков показва всичко от зрялото си футболно майсторство. Вдъхновението на капитана се пренася върху целия отбор. След щастливото повеждане с 2:0 прочутите унгарци преминават в глуха защита. Страшен е шумът на българите, особено след като Диев с глава засича великолепно подаване на Божков и намалява резултата. Нашите футболисти с лекота надиграват сърниците си, опитват всички начини да пробият фантастично играещия Грошич. Ентузиазмът на отбора се предава и на трибуните, които са готови да се „взривят“ при очаквания съдбоносен гол. Той обаче така и не пада и нашият състав губи още един мач, в който е можел да спечели...

Треньорът

Декември 1959 година. Стадионът отново е препълнен, по трибуните ехти познатото „Сте-ве, Сте-ве!“ Този път обаче възторгът не е единственото чувство. Някъде дълбоко в съзнани-

ето на хората се е настанила и тъгата. Един от най-големите в историята на родния футбол за последен път излиза на терена. Стефан Божков извежда единадесеторката на ЦДНА и заедно със съиграчите си застава пред официалната трибуна. Словата на благодарност не прогонват мъката, сълзите текат нестройно по лицето. След 20 години идва мигът, в който Стевето казва завинаги „Сбогом!“ на състезателния футбол. Приветствията се сният едно след друго, поздравления и подаръци пристигат от всички краища на страната. А той, русокосият любимец, за пръв път се чувства неудобно във футболния екип. Може би заради тази тържественост на обстановката, която никога няма да се повтори. Както никога няма да се повторят и паметните мачове, осмислили 20 години от живота на един голям български спортист.

Последно затичване към тунела, последно развързване на футболните обувки. Само светкавиците на фоторепортерите изкарват Стевето от унеса: „Вярно ли е? Наистина ли вече ще бъде само сред зрителите?“

Часовете след раздялата с активния спорт са твърде тежки за 37-годишния Божков. Само преди няколко дни е преживял голяма семейна трагедия, а ето сега трябва да тръгне по нов път в своя живот. Желанието да практикува лекарската професия не се е изпарило, но над него е вече десетилетният ангажимент към ЦДНА. Създаден като футболист и личност в квартал „Хаджи Димитър“, Стевето се е доизградил и реализирал в пълна степен точно в армейския клуб.

Нека само за миг прескочим събитията. Четвърт век по-късно, при първото му и единствено огорчение от любимата организация, когато приятели му предлагат по юридически път да потърси правдата, Божков отговаря, без да се замисля: „Не е човек този, който тръгне против майка си и баща си!“ С това казва всичко — за миналото, за настоящето, за бъдещето на своя футбол и живот!

„От ЦДНА ме поканиха да стана треньор — започва последния си монолог в това повествование д-р Стефан Божков. — Почти не се колебах и много скоро, след като свалих състезателната фланелка, заминах да уча в треньорската школа в Будапеща. Вече имах немалко познания от футболния си път, имах и примера на Крум Милев и Стоян Орманджиев, у които бях видял много уроци по честност и прямота в отношенията. В Чехословакия също „взех“ много и не бих казал, че унгарската школа ме свари неподготвен за бъдещата ми професия.

Научих още и като се върнах в България, станах първият и може би единствен в историята на футбола ни „двоен“ помощник-треньор — на Крум Милев в ЦДНА и на Стоян Орманджиев в националния отбор. Започнах сесии и от второто си висше образование — във ВИФ „Г. Димитров“.

1967 година се оказа година първа от един мой нов и различен футболен път. Председателят на тогавашната футболна федерация Недялко Донски ми предложи да стана старши треньор на националния отбор.

Приех! Поставих едно-единствено условие: да се използват всички възможности за мачове със силни съперници!“

И започва един четиригодишен период от историята на българския футбол, в който творческото общуване между един голям ръководител, един голям треньор и няколко големи състезатели доведоха до изграждането на отбор, какъвто дотогава — а и след това! — не сме имали!

Съзнавам, че за току-що написаното биха могли да се намелят опоненти, но съм сигурен, че поддръжниците на тезата ще бъдат далеч повече. Защото в края на шестдесетте години България имаше отбор, който не само можеше да побеждава, но и да носи радост с играта си. През няколко години се бяха появили таланти, каквито не се раждат всеки ден, а много от тях точно по време на треньорския мандат на Божков разкриха в пълна степен яркото си дарование. Жалко, много жалко наистина, че те не успяха да достигнат своя звезден миг в Мексико и мнозина решиха набързо да ги отпншат като ярки стойности в нашия футбол. Годишите обаче правят по-обективни оценките и се превръщат в единствен съдник. Затова днес въздишаме с носталгия по играчи като Аспарухов, Бонев, Якимов, Котков, Симеонов, Жеков, Шаламанов, Пенев, Михайлов и техните съотборници. Не само защото ги нямаме, а защото те наистина бяха големи!

Поемайки по трудния път на треньора, д-р Стефан Божков знае, че няма в ръката си магическа пръчка, и първото му треньорско кредо е, че стремежът към незабавен успех може автоматически да елиминира следващия. Божков свиква под знамената на националния отбор действително най-силните футболисти и бързо успява да ги превърне в сплотен колектив. Подходът му не е единствен и неповторим, но е проверен в практиката му на футболист и е част от житейските му позиции: „Не деспотизъм, а хармония!“ За Божков е по-важно твор-

ческото интерпретиране на терена, отколкото задължителният ход по предварително избрани коловози. Треньорът оценява дарбата на някои от най-силните си играчи и никога не ги вкарва в канони. Божков е взискателен, по уважава правото на творческите рискове и цени вижданията на играчите. Води го дълбокото убеждение, че таланти като Аспарухов, Бонев, Якимов, Михайлов, Котков, Жеков (и днес д-р Божков споменава най-често тези имена!) нямат нужда от ултимативни препоръки, а само от такт и подход за обединяването им в ансамбъл. Божков има ясна концепция и винаги прокарва своята линия, но в нито един момент не превръща състезателите в безропотни изпълнители. Никога не е суров, винаги намира общ език с футболистите, ръководи се единствено от принципа на убеждението. Играчите го ценят и обичат, в съблекалнята дори стават прави, щом той се появи. И не от респект на подчинен пред началник, а от искрено уважение към човека, с когото са тръгнали заедно към обща и голяма цел. Особено привързан към Божков е Христо Бонев, който понякога с много любов го нарича „тате“ и винаги е пръв проводник на треньорските идеи. Мнозина и днес твърдят, че дори и нищо друго да не беше направил за българския футбол като състезател, треньор и ръководител, Божков пак щеше да има огромни заслуги — само с утвърждаването на Бонев! Впрочем по това време във футболна Европа се заговори за тандема „Б—Б“ (Божков—Бонев) и действително творческото общуване между треньора и състезателя се превърна в първостепенен фактор за успехите. Божков не даваше конкретни задачи на Бонев („Че кой може да учи Гунди и Христо?“), позволяваше му сам да мисли за своята изява на терена. И пловдивчанинът почти никога не го подведе.

В подготовката и при воденето на мачовете д-р Стефан Божков отстояваше своите виждания, имаше и необходимата самостоятелност за творческа работа. Взискателен бе към момчетата от отбора, държеше в тренировките всеки да се изразходва максимално и непрекъснато да се усъвършенства. Божков виждаше специфичните качества на отделните състезатели и на базата на тях изграждаше стила на отбора. За него по-важно бе доразвиването на силните страни и той никога не поиска от Бонев да надбяга някой бек, от Жеков — да строи атаката, от Михайлов — да играе с глава. В тренировките се отиграваха десетки възможни ситуации, работеше се предимно върху бързината и овладяването на контраатаката. Макар че схемата бе

позната — 4—2—4, Божков виждаше важната роля на халфовете за атаката и неслучайно те бележеха много голове. Треньорът провеждаше и моделирани тренировки, в които караше момчетата да съобразяват действията си с тези на предстоящия съперник. И все пак основното за Божков бе осъзнаването на собствената колективна сила, отколкото респектът от възможностите на съперника.

Има много случаи, които са показателни за взаимоотношенията между треньора и състезателите. Безбройни бяха нощите от онова време, в които някой играч осъмваше в стаята на Божков, за да сподели своите лични проблеми. Винаги срещаше разбиране, винаги получаваше съвет.

Божков бе принципен, но заедно с това притежаваше и тънко чувство за компромис. Преди повече от 15 години бе нашумял случаят с една сватба при дейното „участие“ на няколко национални футболисти. Състезателите дълго отричаха пред треньора си, а той известно време се правеше, че не знае нищо. В един момент обаче Божков намери начин да подсказе, че е в течение на гуляя, и не след дълго при него се появи Аспарухов: „Другарю Божков, идвам от името на момчетата. Сгрешихме, това повече няма да се повтаря!“

Случаят бе приключен. И нанстина повече не се повтори...

Още един епизод, показателен за педагогическото умение на д-р Стефан Божков. През 1967 г. обективно по-силният български национален отбор губеше с 0:2 след първото полувреме на стадион „Митхад паша“ в Турция. Недялко Донски не скри тревогата си от слабата игра, а през почивката Божков замени традиционния разбор с думите: „Играхте безобразно, заради вас ме е срам, че съм българин!“ И преди да блъсне вратата след себе си, гневно извиква: „Оправяйте се сами!“ После съвсем спокойно се обрна към озадачения Донски: „Не се безпокойте, аз отговарям!“

Божков рядко повишаваше тон и само няколко изречения на висок глас заменяха великолепно задължителния разбор. Българите се разиграха и в крайна сметка спечелиха двубоя...

Много и много са успешните мачове на националния отбор под ръководството на д-р Стефан Божков. Още при дебюта му на 22. III. 1967 г. срещу ФРГ отборът ни показа одухотворена и смислена игра, а друг дебютант — Христо Бонев, даде първото си обещание за зримо присъствие в родния футбол. България загуби с 0:1 след един доста спорен гол. Отлично играха

вратарят Симеонов и централният защитник Иван Димитров, когото Божков отново превърна в основна фигура на отбраната ни.

През същата година продължиха и квалификациите за европейското първенство, в които България по най-убедителен начин спечели първото място в своята група. След блестящата победа срещу Швеция (2:0) в Стокхолм отборът ни завърши 0:0 в Норвегия, после дойдоха решителните двубои у дома срещу скандинавците и Португалия. За тези и следващите мачове Божков прибегна до един малко очакван ход — на върха на атаката, редом с Георги Аспарухов, той постави позабравения от националните треньори, но незагубил нищо от майсторството си Никола Котков. И русокосият футболист напълно оправда доверието. Вкара първия и най-важен гол срещу Швеция, а по-късно и срещу Италия; взе участие в комбинацията за единствения гол срещу Португалия, а с опита и хладнокръвието си внесе ред и сигурност в целия отбор. България стана първа в групата си без загуба, като само на реваншите в Португалия и в Осло подели точките със съперниците си. По това време бившият футболист Тодор Мищалов възкликна: „Ние никога не сме имали толкова силен отбор!“

И наистина съставът ни играеше приятно и красиво, леко постигаше надмощие, показва тактическа зрялост. Великолепно действаше на вратата Симеонов, в защитата имаше пълен синхрон, а халфовете играеха силно и ефектно. Божков имаше в състава си и майстори на атаката и така отборът му представляваше чудесен ансамбъл, за който от всички страни се чуваха добри думи.

След победата в квалификационната група жребият ни изпрати на четвъртфиналния двубой с възможно най-силния съперник — отбора на Италия. Точно срещу него обаче българите бяха на път да сътворят една голяма изненада и да постигнат най-значимия успех на нашия футбол.

В София отборът ни излезе на терена без двете си най-силни единици за момента — Бонев и Симеонов. За сметка на това обаче Божков успя да намери място в състава едновременно на Якимов, Жеков, Котков и Аспарухов. Това стана за пръв и единствен път и точно тези майстори сътвориха един от най-незабравимите спектакли на стадион „Васил Левски“. В компанията на бързите Попов и Дермеиджиев (спомня ли си някой друг случай български отбор да играе с шест чисти нападатели?) те осигуриха 90-минутно превъзходство на нашия отбор и само шансът спаси „Скуадра адзура“ от разгром. 1:0,

3:1, отлични възможности на Аспарухов и Котков, невероятен пропуск на Жеков! И елементарен втори гол на италианците от явна засада, когато защитата и вратарят Бончев спряха да играят, очаквайки сигнал. Така вместо да постигне своята най-голяма и стойностна победа българският отбор сведе до минимум шансовете си за успешен реванш. Възторжените ръкопляскания по трибуните бяха заслужена награда за майсторството и благодарност за силните емоции, но не можеха да заменят тъй необходимия втори гол аванс...

На реванша стана ясно, че България е пропуснала своя шанс в София. Отборът отново игра добре, но не съумя да съхрани крехката си преднина. Остана заслужено извоюваният авторитет и оценката на специалистите, че България изгражда един отбор с добро настояще и наистина оптимистично бъдеще.

Дойде ред и на квалификациите за световното първенство в Мексико. След мача с Холандия обаче друг двубой остана в анализите като един от най-добрите, изиграни от националния ни отбор. Авторитетът на България накара Англия — световния шампион, да отправи покана за наше гостуване. И на „Уембли“ съставът на Божков прибави нови доказателства за високата си стойност. Мачът завърши 1:1, като Аспарухов вкара гол, за който английските коментатори твърдяха, че е сред най-големите моменти в историята на „Уембли“, а виртуозната игра на Симеонов се оцени като „невиждана“ в родината на футбола. Все пак най-приятни бяха похвалите за отличния синхрон в нашия отбор и умението му да играе модерно и красиво.

В квалификациите освен с Холандия България бе в една група и с Полша и Люксембург. Съставът ни продължи силните си мачове и без особени колебания достигна върха. Великолепна бе играта на отбора ни в София срещу Полша. Не само резултатът (4:1), но и хармонията в действията направиха силно впечатление. Божков включи в състава двама почти дебютанти — Тодор Колев и Стоян Коцев, но това ни най-малко не се отрази на облик на играта. Голямата фигура отново бе Христо Бонев — висока техника, импровизаторско умение, характер на водач. Отборът ни бе чудесен ансамбъл, в който всеки умееше да поеме главна роля. В играта имаше много жар и настроение, мисъл и динамика. Явно Божков вече бе успял да предаде на момчетата една от най-важните си максими: „Футболът винаги трябва да доставя радост!“ Изграден бе сплотен колектив, в който всички бяха приятели. Успешните игри в квалификациите и мачовете с други силни съперници накараха

приятелите на футбола в България да очакват с нескрити надежди участието ни в Мексико.

Възможностите на българския национален отбор от 70-те години и представянето му на световното първенство в Мексико е тема, по която вероятно още дълги години ще се дискутира. Доминира мнението, че тогава България имаше най-силния си национален отбор, който пропусна шанса да направи отдавна чакания „пробив“ в световния елит.

А всички основания за това бяха налице. Д-р Стефан Божков и неговият помощник Йончо Арсов работеха със състава 4 години, през които прокараха своите виждания и създадоха сплотен колектив. Недялко Донски — председателят на футболната федерация, осигури здрава и творческа атмосфера, нямаше груби вмешателства и ултимативни препоръки. Божков стесни кръга на кандидатите до минимум и на практика използва двадесетина състезатели в своя четиригодишен цикъл. Отборът бе отлично изграден структурно и кадрово, няколко ярки индивидуалности достигнаха своята зрялост. Футболна Европа заговори с уважение за българския национален отбор, високо се оценяваха качествата на футболисти като Бонев, Аспарухов, Симеонов, Якимов, Пенев. Съставът бе балансиран във всички линии, играта му бе силна и приятна за гледане.

Но ето че дойде последният етап от подготовката за Мексико и д-р Стефан Божков за пръв и последен път не успя да отстои своите виждания. Старши треньорът не споделяше наложеното решение да се тренира на Белмекен, дори заведе отбора във Велинград. Веднага звънна телефонът: „Луд ли си?“ „Как да съм луд, та на Белмекен е сняг до колена!“ И Божков беше принуден да се върне там, където климатът няма нищо общо с този в Мексико. Футболистите ринеха снега, забиваха колове за греди и играеха...

По-късно, когато отборът вече бе в Мексико, се прокара мнението да се тренира в часовете, когато ще се провеждат мачовете. Като специалист и лекар Божков знаеше, че това ще доведе до предварително свръхизтощение, ала отново не му се даде възможност да промени нещата. И когато започнаха мачовете, стана ясно, че отборът можеше да играе добре само през първите 30—40 минути, след което силите го напускаха и той вече нямаше нищо общо със себе си.

Налице бяха и други злощастни стечения на обстоятелствата, които допринесоха за разминаването между възможности и очаквания, от една страна, и представяне и резултати, от друга. По време на предпоследния квалификационен мач в Полша

Симеонов, тогава сред най-добрите вратари в Европа, получи тежка контузия, която в Мексико го направи непълноценен. Травма и на Филипов, втория вратар, не позволи на Божков да заспи преди първия мач с Перу, а в крайна сметка Симеонов не оправда треньорското доверие. Още в София Аспарухов отиде при Божков и като истински голям спортист сподели, че не се чувства здрав и не може да бъде полезен на отбора си. Настояванията на момчетата и авторитетът на Аспарухов бяха причина той да отлети за Мексико. В София остана със счупена ключица младият Атанас Михайлов, за когото Хелмут Шьон бе казал, че е най-добрият играч на българския национален отбор. Божков не бе решил, че Михайлов ще бъде твърд титуляр, но знаеше че играта му точно в Мексико може да достигне най-висок коефициент на полезно действие.

И още нещо. Българският национален отбор имаше самочувствие и бързаше да установи надмощие. Забравяше се, че в Мексико по-икономичното изразходване на силите е първостепенен фактор за успеха. У състезателите се бе настанила мисълта, че футболното им умение е достатъчно, за да компенсират духа и волевия заряд. Това се оказа най-фатално.

Мачът с Перу се превърна в най-голямата драма от футболния път на Стефан Божков и на 13-те състезатели, които взеха участие в срещата. България поведе с 2:0 и загуби с 2:3. Фатална грешка в защитата доведе до първия гол на перуанците и коренно преобърна хода на двубоя.

По-късно всички футболисти ще кажат, че краката са спрели да им служат, че въздухът е свършил.

Отборът рухна психически, не се намери лидер...

И днес мнозина с убеждение твърдят, че този най-печален обрат в историята на нашия футбол е със съдбовно значение не само за цялостното ни представяне в Мексико, а и за следващите години на най-популярния спорт...

На летище „София“ нямаше цветя, почти нямаше и посрещачи. Безславната мексиканска одисея бе довела до дълбоко разочарование, хората се чувстваха излъгани. Настъпиха най-тежките дни за д-р Стефан Божков. От всички страни бълваха критики, обвиненията нямаха край. Треньорът честно посотговорността за неуспеха, открито призна своите грешки. Запази обаче завинаги в съзнанието си добрите чувства към състезателите и — независимо от несполуката — благодарността и уважението към четиригодишния им съвместен труд. Не се разсърди никому, не потърси оправдания. И сякаш само на себе си каза: „Момчета, ние до края на живота си ще останем добри другари...“

Времето лекува раните. Критиките заглъгнаха, върна се измамното спокойствие на футболното ежедневие. Познанията и ерудицията на д-р Стефан Божков не го изхвърлиха зад борда, той остана завинаги на футболния кораб — като футболист, като треньор, като ръководител, като специалист.

Ветровете променят посоките си, ала уважението към големите капитани остава.

Футболът продължава...

Съдба

(интервю със Ст. Божков)

— Д-р Божков, целият ви съзнателен живот е свързан с футбола. Кога сте съжалявали, че не се занимавате с нещо друго?

— Футболът е моя съдба, моя първа и единствена спортна любов. Отдадох му се без остатък, в него вложих сърце и душа. И никога, до ден-днешен, не съм съжалявал, че не се посветих на нещо друго.

— И като играч на националния отбор сте споменавали, че всичко дължите на „Спортист“. Така ли е наистина?

— Като дете и юноша „Спортист“ ми протегна ръка, чрез него изучих футболната азбука. В годините, през които играех с неговия екип, съзрях по стръмния път на майсторството. Но впоследствие преминах в „Септември“ при ЦДВ, в новосформираната се представителен мъжки футболен отбор на Българската народна армия, на който отдадох всичките си сили и умения. Накратко: дължа всичко на армейския футболен клуб, в който израснах като първокласен футболист и в който се оформих като гражданин и комунист.

— „Много дадох, много взех“. Тези думи са на един от най-уважаваните ваши състезатели в националния отбор — Христо Бонев. Коментирайте ги като характеристика и на вашия спортен път.

— Вече споменах, че отдадох и продължавам да отдавам всички сили и умение на любимата игра, че на футбола посветих юношеството и младостта си. И той не ми остана дължник — израснах като състезател, станах организирана личност

и извън терена, приучих се винаги и във всички случаи да си поставям и преследвам високи цели. А подобни качества, каквито „взех“ от футбола, съвсем не са за пренебрегване, те са необходими не само в спортния, но и в житейския път.

— Какво се промени у Стефан Божков от първия до последния му мач?

— Повишеното чувство за отговорност! Бях дългогодишен капитан и на ЦДНА, и на националния отбор — една висша форма на доверие, но и на огромна отговорност.

— В годините, когато се завърнахте от Чехословакия, „Левски“ бе най-силният български отбор. Не се ли изкушихте да играете в него?

— Бях твърдо решил — връщам се в родината и отивам в новосформираната се представителен отбор на армията, който още със създаването си постави пред себе си високи цели. А високата цел по моему е първата стъпка към майсторството, към всеотдайната тренировъчна работа.

— За какво са ви обвинявали най-много във вашия футболен път?

— За неуспеха на националния отбор на Световното първенство в Мексико през 1970 г.

— Посочете вашите идеални единадесеторки — от съиграчи и от футболисти, на които сте бил треньор.

— От съиграчи бих посочил имената на Крум Милев, Тр. Станков, Тр. Петков, Ап. Соколов, М. Манолов, Г. Найденов, К. Ракаров, Б. Апостолов, В. Спасов, Г. Стоянов, Ив. Колев, Кр. Янев, Г. Панайотов, Г. Димитров, Д. Миланов — трудно се съставя идеален отбор, дотук изброях петнадесетина играчи... Ето и един разширен състав от футболисти, на които съм бил треньор: Симеонов, Шаламанов, Ив. Димитров, Гаганелов, Пенев, Бонев, Жечев, Б. Колев, Якимов, Жеков, Аспарухов, Котков, Ат. Михайлов, Дерменджиев...

— Футболистът или треньорът Божков — кой трябва да бъде поставян по-високо?

— Оценката принадлежи на специалистите. На футболните специалисти естествено...

— Какво отличава футболиста лидер от останалите?

— Умението му да се бори при най-сложни условия, да калява характера си. Да притежава извисени човешки качества и силно развито чувство за колективизъм.

— Кажете няколко думи за критиката.

— Отстрани винаги е лесно да се каже: „Трябваше да се направи така, а не иначе!“ Наноследък в нашия живот виждам

все повече хора, които не правят нищо, но знаят всичко и само приказват.

— Кое е най-важното качество за добрия треньор?

— Треньорът е длъжен с уменията на добър психолог да убеди различните по характер и интелект играчи да осъзнаят и прегърнат общата цел. Тиранията е отживял метод. Играчите трябва да бъдат убедени, че ги ръководи наистина добър специалист. Треньорът е длъжен да внуши с цялостното си поведение, че е абсолютно компетентен по всички въпроси от своята област.

— Искали ли сте съвети от състезателите си?

— Уважавал съм футболистите и когато съм смятал за необходимо, съм се интересувал от техните мнения. Решенията обаче винаги съм вземал аз.

— Имали ли сте като треньор конфликти със „звездите“?

— Треньорът е длъжен да прокара своята линия, но не бива да превръща състезателите си в безропотни изпълнители. По-лесно е да си суров, по-трудно е да намериш общ език с играчите. Позицията на силата не обуславя успехите. Никога не съм имал конфликти със състезателите — винаги съм се ръководил от принципа на убеждението.

— С какво би се променил българският национален отбор, ако бъде оглавен от триумвират като Билардо—Бекенбауер—Лобановски?

— Би се променил по-скоро с Марадона, Матеус, Беланов...

— В очерк за вас твърде поетично се описва една изпълнена дузпа. Спомнете си за нея.

— Имам чувството, че и след петдесет години за тази дузпа ще се говори сред българските любители на футбола. Всъщност ще говорят внуците и правнуците на ония зрители по трибуните на националния стадион „Васил Левски“, които бяха свидетели на моя пропуск в мача ЦДНА—„Цървена звезда“ (Белград). В този мач изпълних две дузпи. Първата — сполучливо, а при втората — топката прелетя встрани от вратата на гостите. Междувпрочем в дългогодишния си състезателен път съм вкарвал много и много дузпи, но се помни тази, втората срещу „Цървена звезда“... Така е във футбола, тази велика игра, в която освен радости има и тъжни мигове...

— Кой беше любимият ви партньор?

— Панайот Панайотов (Гацо), централният нападател на ЦДНА и на националния ни отбор. Великолепен, голям футболен майстор и стратег! За мен това беше българският Хидег-

кути! Незабравим състезател, около който беше построена играта и на ЦДНА, и на националния ни отбор. От онова време си остана изразът: „Играе ли добре Гацо, играе добре и ЦДНА.“ А извън футболното си дарование Гацо Панайотов е прекрасен човек и чудесен другар! Междувпрочем преди години, след като вече се бе оттеглил от активна състезателна дейност, Гацо игра в Белгия един бенефисен мач в сборния отбор на Европа редом със знаменития Ди Стефано, който след това оцени изключително високо майсторството на българина!

— Кой е най-големият комплимент във вашия футболен живот?

— Това не беше комплимент, а една изключително висока оценка, едно признание не само за мен, но и за родния футбол. През 1956 г. в идеалната футболна единайсеторка на Европа френското издание „Франс футбол“ ме беше поставило като подгласник на капитана на чародейния унгарски национален отбор Божик. Тогава нашият изключителен футболен майстор и мой съотборник Иван Колев бе посочен като титуляр в същия този сборен европейски тим с № 10, а след неговото име бе изписано това на Ференц Пушкаш...

— Вие сте заслужил майстор на спорта, заслужил треньор, заслужил деятел на физкултурата. Можехте ли да бъдете поне веднъж „заслужил“ в медицината?

— Може би, но тогава нямаше да бъда заслужил майстор на спорта, заслужил треньор, заслужил деятел на физкултурата.

— Какво бихте казали на онези майки, които наричат влюбените си във футбола деца „ритнитопковци“?

— Да не корят децата си, защото футболът е велика, магическа игра, чудесен свят, пълен с красота и предлагащ поле за изява, каляващ духа, изграждащ характери. Бих казал на майките, че топката не е празна работа и че футболът не е губи време.

— А на децата?

— „Обичайте топката, играйте, дриблирайте с нея, стреляйте във вратата на съперника, вкарвайте голове! Живейте в игри и учение, футболът не е загубено време!“

— „Здраво мислене!“ Това бе пожеланието на изтъкнат наш футболист към българския футбол. Ще го допълните ли?

— Лично за мен този израз „Здраво мислене!“ е доста широко понятие. Безспорно не само за родния футбол, но за всеки футбол е необходимо здраво мислене. Мислене футболно от страна и на състезатели, и на треньори, и на ръководители, и на дейтели!

— Посочете най-добрия треньор, с когото сте работили.

— Стоян Орманджиев и Крум Милев.

— Ако от Чехословакия бяхте отишли да играете футбол във Франция, какво щеше да се промени?

— Аз не отидох във Франция, а се върнах в родината!...

— През седемдесетте години в Европа се заговори за тандема Божков—Бонев. Как се стигна до творческото ви общуване с този наш изтъкнат футболист?

— Христо Бонев е моята свидна треньорска рожба. Мнозина от тогавашните големи наши футболисти в тон на приятелска шега казваха на Христо: „Бона, ето баща ти, сега ще почнем разбора за утрешния мач...“ „Бащата“ бях аз. Христо е мое откритие. Повярвах в него, още когато бях старши треньор на олимпийския ни отбор, и въпреки всеобщата резервираност към неговите футболни възможности от страна на тогавашната федерация го включих в отбора за турнето във Великобритания. А след това, когато поех треньорското кормило на националния ни тим, го поставих в състава редом с Аспарухов, Якимов и Котков. У Бонев освен огромната футболна дарба още в самото начало ме впечатли огромното му самочувствие на терена и извън него. Самочувствие на българин! За него футболът бе и си остана професия в най-благородния смисъл на това понятие. Христо е човек, който сам дозира най-точно и разумно житейското си поведение, сам бди върху спортната си форма. Затова и достигна най-високите върхове на майсторството в световен мащаб. Един любопитен случай още при неговия дебют в националния ни отбор. Това бе през 1967 г., когато играхме с представителния отбор на ФРГ в Хановер. Христо игра отлично в отделни периоди, дръзко и със самочувствие срещу най-ярките звезди на домакините, сред които се открояваше отличният диспечер Оверат. Бонев многократно майсторски го финтираше — на пръв поглед самоцелно, но беше много ефектно и предизвикваше аплодисменти сред зрителите. След мача, на банката Бонев ми каза: „Другарю Божков, може ли да ми дадете две бутилки вино?“ Питам го: „Защо?“ А той се смее: „Искам да направя един подарък — ще видите сам...“ Разреших му. Христо ги отнесе на Оверат и му ги връчи... След малко се върна и „докладва“: „Готово! Дадох му ги и помолих преводача да му каже, че са за спомен от мача и от Христо Бонев, който също може да играе футбол.“ Към края на вечерята Оверат дойде при Христо, поприказваха. Впоследствие ги свърза хубава футболна и човешка дружба. И неслучайно Оверат бе един от първите, който откликна на поканата на Бо-

нев за прощалния му мач в Пловдив. На тържествената вечеря вдигна на здравица: „За моя добър приятел Христо, който е един от най-големите!“

— С какво днешният футбол е по-различен от този, който се играеше преди 20 години?

— Сега играта е по-динамична, на по-висока скорост, с наситена среда на терена и с безкомпромисни защити, тактически по-богата и разнообразна. Футболът еволюира. Но независимо от всичко всяко футболно време си има своето неповторимо очарование.

— Грозна победа или красива загуба? Кога удовлетворението е по-голямо?

— Най-голямото удовлетворение е, когато прилагателното „красиво“ се постави пред съществителното „победа“. Но нека не забравяме, че футболът се играе за голове и точки...

— Чувствате ли се уморен от футбола?

— Футболът ме тонизира, той прави духа по-бодър, зарежда с творческа енергия и импулси. Футболът е моят живот и моята съдба!

— Ако трябва да отпразните пожелание към днешните български футболисти, какво ще бъде то?

— Обичайте футбола, самоусъвършенствайте се, защото никой футболист не е станал голям само и единствено с общите тренировки. Не бързайте към съблекалните!

Винаги съм се вслушвал в съветите му

(монолог на Крум Милев)

Със Стевето се знаем от началото на 40-те години, когато бяхме съперници — аз играех в „Локомотив“, а той — в „Спортист“. Тогава няхмахме треньор, сами правехме разборите преди мачовете. Спомням си финалните двубои с отбора от кв. „Хаджи Димитър“ през 1945 г. — единствено въълнение за нас бе опазването на русокосия десен инсайд на съперника. Всеки каза своето мнение, а накрая пак Божков ни създаде най-много неприятности.

Ние, по-старите играчи, вече познавахме Стевето и се радвахме на бързото му развитие, когато той бе включен в моя от-

бор „Локомотив“ за турнето в СССР. Приехме го с надежда, а по време на паметните мачове в братската страна той не само оправда очакванията, но бе и сред най-добрите. Игра така, сякаш цял живот е бил в нашия колектив, а лично аз изпитах истинско удоволствие от взаимодействието с него.

Нашето партньорство и разбирателство на терена се усъвършенства в ръководения от унгареца Хайду Бачи национален отбор. Аз вече бях изграден състезател, а талантът на Стевето му позволи бързо да усети силните ми страни и да действа така, че точно те винаги да бъдат на преден план. Същото се отнася и за взаимодействието му с останалите съотборници, които веднага го приеха като изключително важен и полезен играч.

В паметта ми са стотици мачове, вече не ги помня с детайли, но освен с Вучко Йорданов само със Стевето съм имал чувството, че можем да се разберем със затворени очи. Раздаваше се без остатък на терена, никога не проявяваше егоизъм, подчиняваше личната си изява на усилието на колектива. Умееше да подава и след неговите пасове станаха десетки решаващи голове.

Най-плодоносното ни творческо общуване започна, след като поех ръководството на футболния отбор на ЦДНА. Малко след като започнах работа, разбрах, че Божков е настоявал за назначаването ми в ЦДНА. Тогава той вече бе спортист с огромен авторитет и с мнението му всички се съобразяваха...

Точно в ЦДНА Божков разгърна изключителния си талант. Беше вискателен към себе си и коректен към другите, нямаше мач, в който да не даде всичко от себе си. Спортнотехническите му достойнства и поведението му бързо го превърнаха в кумир на нашите привърженици.

През първите две години в ЦДНА Стевето игра десен инсайд. Всички знаеха неговата сила и той бе обект на специално внимание. Пазеха го по двама-трима съперници, които невинаги действаха в рамките на правилата. Виждайки огромната му енергия, аз реших да го върна малко по-назад, като по този начин исках и да го „скрия“ от твърдите бранители. Отначало Стевето не бе склонен, но преди един мач с ЧЧА в Румъния успях да го убяда да заиграе сред полузащитниците.

От този момент Стевето прие новата си роля и започна най-знаменитият период в кариерата му. Невероятна бе неговата работоспособност — нагърбваше се с всичко, виждахме го в деветдесетминутен бяг между двете наказателни полета. Притежаваше изключително чувство към играта, подаванията му бя-

ха прецизни, тежките удари носеха много голове. Интелигентната подкрепа на Божков одухотвори действията на нападателите и бе в основата на хармонията в нашия отбор.

Любовта към футбола помогна на Стевето да преодолее тежки житейски прекеждия, в цялата си кариера той нито веднъж не изостави своите другари. Десет години бяхме заедно като треньор и състезател и нито веднъж няхах основание да му направя забележка. Докато бяхме съиграчи, той ми викаше „чиче“ или „бате Круме“, после сам реши да се обръща към мен с „другарю Милев“. Малко е да кажа, че Стевето бе мой пръв помощник. Дори и когато стана най-възрастен в отбора, той бе най-млад по дух и ентузиазъм в подготовката. Изпълняваше стриктно всяка заръка, правеше забележка на всеки, който потърси отмора. Почти не си спомням мач, за който да не сме разговаряли дълго със Стевето, да не сме го „изигравали“ по няколко пъти предварително. Божков се ползваше с огромен авторитет сред съотборниците си, а самият аз винаги се съобразявах със съветите му.

Спомням си едно първенство, в което, за да станем първи, трябваше да спечелим последните седем мача. Вярвах, че можем да успеем, но се чудех дали момчетата ще заживеят с моя оптимизъм. Преди една тренировка обаче Стевето ме помоли да ги оставя сами в съблекалнята. Не след дълго ме извикаха и Божков заяви: „Обсъдихме състоянието на отбора. Можем!“ После малко се замисли, посочи един от основните играчи и отсече пред всички: „Само той не вярва. Молим ви, другарю Милев, не го включвайте в състава до края на първенството. Ще се справим и без него!“

Справиха се!

Сега, толкова години по-късно, искам искрено да благодаря на Стевето. Не само за този случай, а защото като капитан и водач на нашия отбор той ми помогна неимоверно и аз да постигна своите треньорски успехи.

Уважавам и треньорската практика на Божков. Той видя и събра големите таланти на нашия футбол от 70-те години, изгради от тях силен отбор. Най-характерно в треньорската му дейност беше великолепното преценяване на възможностите на отделните футболисти, умението му да предразположи всеки играч.

Преди 15-ина години футболът отново ни събра, този път като ръководители. И това бяха последните ни плодотворни контакти около любимата игра. За мен Божков ще остане като еталон за футболист, треньор и ръководител.

Другите за него

Фердинанд Мицев, треньор на „Спортист“: „Бил съм треньор на Божков близо 10 години и не помня нито един случай, в който той да не е изпълнил поставена задача. Беше съзнателен и дисциплиниран, сам пожела да се занимаваме и след тренировките. Никога не жалеше себе си и винаги се стараяше да вдъхнови и увлече другарите си. Имаше най-голям авторитет сред съотборниците си, беше истински лидер. Всички го обичаха и се стремяха да му подражават, ала никой не го достигна. Стевето бе душата на отбора и любимец на всички приятели на футбола. Остави ярка диря в своя спорт и се превърна в пример за поколенията.“

Борислав Футеков, съотборник и състудент на Божков: „Вече повече от 40 години сме заедно и продължавам да се възхищавам от него — скромен, честен, невероятно принципен. Никога не подвива гръб, винаги отстоява собствената си позиция. Можеше да приеме различни облаги, но предпочете да остане верен на себе си, на своето чувство за чест и гордост. Уважавам го и за това, че до ден-днешен не обърна гръб на своите принципи!“

Иван Мирски, първият началник на Централния дом на народната армия: „Десет години бях близо до Стевето и нямам нито едно разочарование от него. Освен с великолепните си качества на футболист той правеше впечатление и с широките си интереси, с богатата си култура. Интелигентен бе и на игрището, което го превърна във водач на своите и в любимец на зрителите. Винаги излизаше на терена с върховен заряд, с огромно желание за победа. Когато в отбора се появяваха някои конфликти, Стевето пръв се стараяше да омиротвори обстановката в името на колективната цел. Беше скромен и дисциплиниран, нито веднъж не го чух да произнесе думата „искам“.“

Мишо Микулаш, бивш началник на ЦСКА „Септемврийско знаме“: „Стефан Божков е една от най-големите фигури в историята на нацията футбол. Беше влюбен в своя спорт, сочехме го като еталон в подготовката и участието в мачовете. Стевето беше един от главните носители на всеотдайността и професионалния дух, които бяха завладели целия отбор на ЦДНА в неговите най-силни години. При него никога нямаше подценяване

и отпускане и му прави чест, че издържа до края на продължителната си кариера да бъде на собственото си равнище.“

В отбора го ценяха и уважаваха. Спомням си как веднъж един от по-младите уж невинно обиди Стевето. Не за друго, а за възрастта му. Целият състав реагира, треньорът Милев едва усмири обстановката.

С Божков работихме заедно и като ръководители в ЦСКА „Септемврийско знаме“. В дейността си като зам.-началник той прояви възискателност, отстоя своята принципност и спомогна много за укрепването на футболния клуб.“

Носиф Шаулов, бивш началник на футболния отбор на ЦДНА: „Със Стевето сме връстници, учехме в съседни гимназии. Той беше известен още като ученик, защото играеше футбол по-добре от другите. Ранната популярност ни най-малко не го промени — остана скромен и възпитан, коректен към хората. Тогава не предполагах, че години по-късно пътищата ни отново ще се преплетат — аз станах началник, а той — капитан на футболния отбор на ЦДНА. Стевето играеше и учеше, често съвпадаха мачове и изпити, но той все успяваше. Всички го уважаваха, спомням си как мнозина поискаха да станат по-личители за приемането му в партията.“

Винаги ме е възхищавала неговата добросъвестност, осъзнатата му дисциплина. Имаше привилегията да каже: „Правя така, както правя аз!“ Не го казваше, но примерът му заразяваше.

Стевето бе всепризнат майстор на статичните положения и това не беше случайно. След всяка тренировка оставаше заедно с вратаря, поставяше две стойки пред него и биеше десетки удари от различни положения. Веднъж ги броях до двеста, а той остана и след като си отидох...“

Футболен живот в дати и цифри

Първи официален мач

20. IX. 1938 г. със „Спортист“ срещу „Фортуна“

Първи мач в ЦДНА

5. IX. 1948 г. срещу „Левски“

Първи гол за ЦДНА

24. X. 1948 г. срещу „Локомотив“

Първи международен мач с ЦДНА	7. VI. 1949 г. срещу „Динамо“ (Букурещ)
За първи път капитан на ЦДНА	XII. 1949 г.
Първи мач в националния отбор	8. X. 1946 г. срещу Румъния
Първи гол в националния отбор	2. X. 1949 г. срещу Полша
За първи път капитан на националния отбор	30. X. 1950 г. срещу Полша
Участия в „А“ РФГ с ЦДНА	190
Голове в „А“ РФГ за ЦДНА	50
Участия в националния отбор	53
Капитан на ЦДНА в „А“ РФГ	172 пъти
Капитан на националния отбор	41 мача
Международни мачове с ЦДНА	69
Голове в международни мачове на ЦДНА	13
Най-много голове в един мач	5. X. 1951 г. в Бърно срещу Китайски военен отбор — 4
Последен мач	XII. 1959 г.
Треньор на националния отбор	53 мача
Майстор на спорта	23. XII. 1951 г.
Заслужил майстор на спорта	27. VI. 1953 г.
Заслужил треньор	20. XII. 1969 г.
Заслужил деятел на физкультурата	11. IX. 1976 г.
Носител на орден „Девети септември“	
Носител на „Народен орден на труда“ — златен	
Носител на „Орден за храброст“	
Почетен гражданин на София и Кюстендил	

Съдържание

Увод	5
В отбора на квартала, с фланелката на „Спортист“	7
Две мечти се сливат в една	18
В СССР с „Локомотив“	24
Ерата на ЦДНА	29
Капитан и на националния отбор	45
Треньорът	49
Съдба	58
Винаги съм се вслушвал в съветите му	63
Другите за него	66
Футболен живот в дати и цифри	67

СТЕФАН БОЖКОВ

АТАНАС ТОДОРОВ СТАНКУШЕВ

Рецензенти Климент Симеонов

Димитър Попдимитров

Редактор Боянка Пенева

Нац. българска I издание Лит. група II-8 Изд. № 10358

Код 06 $\frac{9533522211}{4636-8-88}$

Художник на корицата Красимира Златанова

Художник-редактор Ясен Васев

Технически редактор Асен Петров

Коректор Анели Ръждева-Векилска

Дадена за набор на 25. V. 1987 г. Подписана за печат на 30. IV. 1988 г.

Излязла от печат на 30. VI. 1988 г.

Печатни коли 5 Издателски коли 4,66 УИК 4,65

Формат 60×84/16 Тираж 4800 + 109

Цена 0,58 лв.

Държавно издателство „Медицина и физкултура“,
пл. „Славейков“ II — София

Държавна печатница „Димитър Благоев“ — Пловдив